

5419

9

1750

MORUS
UTOPIA

Országos Széchenyi Könyvtár

OFFICINA KÖNYVTÁR 9.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MORUS

UTOPIA

OFFICINA KÖNYVTÁR 9

Fordította és bevezetővel ellátta:
GERÉB LASZLÓ

(R
2)

W 15.412/9

Országos Széchényi Könyvtár
1968 R feltár

OFFICINA NYOMDA ÉS KIADÓVÁLLALAT
BUDAPEST 1942.

MORUS
(1478—1535.)

A középkori intézmények bomlása, az évezredes társadalmi és gazdasági keretek széthullása nyomán már Magyarországon is megjelent a válság. A szó igazi értelmében vett Európa keleti végén, itt is fellobbantak már a parasztháborúk borzalmái. Ebredést, fejlődést azonban itt sem jelentettek: rideg törvényhozás igyekszik rögzíteni a középkort, ami a válságnak hangját ugyan elfojtotta, de a bajt csak elmélyítette s a két évvel utóbb trónralépő gyermekkirállyal, majd egy szeszélyes, felelőtlen gyermekkirálynéval az élen, a Magyar Birodalom tovább tántorog Mohács, a középkori magyar Archiregnum sírja felé.

1516-ban, Lajos magyar király trónralépésének évében Európa ellenkező végén, a nyugatin, a humanista angol ügyvéd, Morus Tamás megírja az Utopiát.

A fejtelten budai udvarban a pénzt és élvezetet harácsoló renaissance-jelenségek, a főszereplők, épügy játsszák a széplelket, mint humanista tisztviselők, tudós diplomaták, udvari papjaik s mind áhítattal figyelnek fel Európa eszére, lelkiismeretére: Rotterdami Erasmusra, ki könyveivel, leveleivel — kora rokonszenvesebb Voltaire-je gyanánt — egységbe szövi mindnyájukat. A 15—16. századforduló évtizedeiben ő formulázza még a kályába jutott kor eszményeit. Izig-vérig humanista; emberség tölti el, humanitás: a nemes értelem szerint értett ember iránti tisztelet és megbecsülés, az emberi élet, az emberi szellem áhitatos értékelése. Ebből a magaslathatól bírálja a középkor egyoldalú és gyakran csak vak megszokáson és tudatlanságon alapuló iheológiai világszemléletét, másrészt megálljt kiált a tetszetős humanizmusba öltözött renaissance-pogányság felé és Krisztus Evangéliumát mutatja be: az emberségnek, az erkölcsös humanitásnak isteni tanítását.

Erasmus felé tekintenek, Erasmus elé zárandokolnak mind a szellem emberei magyar földtől Angliáig, keletől nyugatig: iskolamesterek, főpapok, tudósok, írók, fejedelmek. Minden szem figyel a kóbor professzor, a németalföldi ex-szerzetes Dürer-metszete, Holbein-megfestette, ászellemült arcára, hegyes orrára, könyvet, levelet író finom kezére. A magyar humanisták szívesen hallják tőle a művelt Európa keresztényi szolidaritásának — valóságban nem létező — eszményképét s a nem-keresztényi és barbár török elleni egységet; Németország a bitűjítás előfutárát akarja látni benne és az Evangelium görög szövegkiadásában; kiadványai, bölcselkedései, tankönyvei termékenyítően hatnak minden ország szellemére. Angliában legnagyobb hatása: Morus Tamás megihletése.

Morus (eredeti nevén More) Utopia c. munkája a középkor hullámsírba merülő hajójáról segélykiáltás a renaissance viharába. Mentésre hívja az emberi észet, az emberi lelket. A középkor és újkor határának legnagyobb angol szelleme tekintélyes jogászember, bíró fia volt. Első iskolái után a kancellár, Morton János bíboros udvarában apródkodik. „Akárki meglátja, ebből az asztalnál felszolgáló fiúból nagyszerű ember lesz!” — mondogatta róla ura, a bíboros. Oxfordba küldi tanulmányokra. Ott a középkori, lelketlen skolasztikába fuló oktatást már Itália humanizmusával cserélik fel a déli tájakat járt új professzorok, akikhez az ifjú Morus egész életre szóló barátsággal csatlakozik. Bár apja kívánságára a jogtudományra tér át, nagy buzgalommal sajátítja el a latin, görög, történelmi, bölcséleti, matematikai és csillagászati ismereteket. Hamarosan ügyvédi, bírói képesítést nyer, pompásan versel latinul, a Cambridge-ben görögöt tanító, nálánál tíz évvel idősebb Rotterdami Erasmusszal bensőséges kapcsolatot köt, London legkeresettebb ügyvédjévé emelkedik, miközben ledér humanistákkal társalog és testén szörövet viselve, theológiai tanulmányokba, lelkigyakorlatokba mélyed és nagy közönség előtt templomi prédikációkat tart.

Holbein — akit ő vitt Angliába — örökölte meg számunkra szabálytalan vonásait, előreugró állát, élénk, szürke szemét, keskeny ajkát, csapzott barna haját. Öltözete hanyag. Arcán fölényes értelem, tréfás kedély s egyben lemondó szomo-

rúság; ellenmondó jellemvonásait törhetetlen akaraterevel és bölcseséggel kovácsolja férfias egységgé.

Huszonhat éves korában a parlamentbe választják s „a csupaszkepű fiatalember” bátor fellépése hiúsítja meg VII. Henrik király zsarnok sarcolási kísérletét. Az uralkodó bosszúja apját éri utól, bebörtönzi, megbírságolja; a fiú pedig Páris, Louvain egyetemeit látogatva s a humanizmus terjedését tanulmányozva, külföldi utazással igyekszik feledtetni első politikai fellépését.

Miután évekig lakott a karthauzi szerzetesek szomszédságában, készen arra, hogy szigorú rendjükbe lépjen: aszkéta gyakorlatait; harmónikus házassággal cseréli fel. Hat év alatt négy gyermek apja lesz s mikor özvegyiségre jut, félesztendő mulva újra nősül.

Angolul is ír: verset, prózát. Tiszta nyelven, antikizáló formában ő válik a modern angol próza első művelőjévé. Derűs háza hosszú időre Erasmus otthonává lesz, itt születik meg az *Encomium Moriae*, melyet *A balgaság dicsérete* címen ismerünk, a szójátékos elnevezés azonban *A Morus-ság dicséretét* is jelenthetné, hiszen Erasmus és Morus pompásan értették egymást és Erasmus művében is Morus gúnyos-bölcs szelleme csillog, miképpen Morus Utopiája utóbb tárháza lett Erasmus Királytűkre és más megnyilvánulásai szemléletének.

Morus nagykeresetű ügyvéd lett, de társadalmi életet nem élt: szomszédok, humanisták fordulnak meg asztalánál, egyszerűen él, jövedelmét jótékonyásra fordítja, aggokházát is tart fenn s otthonát nem Londonban, a nagyvárosban, hanem környékén alapítja meg, falun, onnan jár be hivatalos elfoglaltságára. Szép könyvtára van, saját kápolnája, művelt kertje és gyermekei számára állatgyűjteménye. Pávatoll virgáccsal neveli, tanítja apróságait, hancúrozik velük; lányai is jeles humanistákká válnak s a nagy család szeretettel marad együtt még akkor is, amikor már unokákkal gyarapodik.

Ebből a bölcs, derűs életből vonzza magához Morust az új király, a tehetséges, de magatelt zsarnok VIII. Henrik. A londoni bölcs ügyvéd védi függetlenségét, de nem térhet ki diplomáciai megbízatások elől, melyek szabad pályáján annyira

károsítják, hogy végül is kénytelen udvari állást vállalni, fizetést elfogadni. Erasmus már a távolból, fejét csóválva szemléli, mint emelkedik barátja egyik méltóságból a másikba, mint távolodik el az igazságban való elmélyedés csendes gyönyörűségétől, hogy végül 1529-1532 közt kancellárként kardelen járjon két szakadék között: az egyik lelkiismerete, vallásos meggyőződése és teológiai tudása, — a másik Boleyn Anna kisasszony mindenható kívánsága, aki a király törvényes felesége akar lenni, noha a királynak van felesége, akitől a pápa nem választja el. Kancellárok buknak bele ebbe az ügybe, Morus is, aki lelkiismeretére és tudására hallgat. Svédországot ekkoriban szakaszlja el Rómától, hogy forradalom-emelte új királya, Wasa Gusztáv, az egyházi vagyonra vágynak. Angliában szintén profán ok eredményezte ugyanezt: Henrik király elválik és újra nősül a pápa ellenére. Törvényt hozat, mely szerint Anglia elszakad a római egyháztól és királyát ismeri el az egyház fejének. Nem régen Henrik maga is tollat fogott Luther ellen, majd Morus segítségével folytatta ellene való harcát. Mióta Morus visszavonult a magánéletbe, minden idejét vallásos vitáiratokra fordította. A király lelkiismeretét kellett megnyugtani azzal, hogy noha világi ember volt, Morust is felszólították, tegyen esküt az új rendre. A Themze vizén, saját csónakán, evezőslégényei közt hagyja el otthonát Morus és lelkében pillanatra felmerül a kényelmes engedmény lehetősége. „De szerencsére győztem magamon”, — írja utóbb és a királyi biztosnak tagadó feleletet ad. Kiküldik a teremből sétálni, hogy gondolja meg a dolgot, hiszen a politika nem Morus fejét, hanem tüntető csatlakozását kívánja. A palota udvarán papok és más egyháziak nyüzsgönek, akik már letették az esküt és ordítózva kívánják, hogy az exkancellár se legyen különb náluknál. Morus mosolyogva figyel még ekkor is megnyilvánuló kis gyaroltságait — aztán már fegyverek közt vonul a börtönbe. Mint ezer esztendővel azelőtt Boethius, ő is vigasztaló bölcséleti munkát szerez börtönében s rendületlenül fogadja a külön e célra összeállított „bíróság” ítéletét: Miután nem ismeri el a törvényt, hogy a király az egyház feje: felségáruló és halált érdemel... Mintha Utopiájának gúnyos megjegyzése új példára vonatkoznék: emberi törvények állapítják meg, hogy mennyiben érvényes az isteni...

„Kár lenne, ha elválnák, szakállam sose volt felségáruló!” — mormolta humorának utolsó fellobbanásával, amikor hosszú szakállát óvatosan félrehajtotta a bóbér tönkjéről, melyen fejét vették London hídjának sokadalma előtt.

Fisher püspök és a Morus-kedvelte karthauzi szerzetesek vállalták csak vele együtt a martiriumot, elnyerve kortársaik s az utóidők tiszteletét és az egyházi kanonizációt.

*

Huszonöt évvel Mátyás királyunk halála, huszonhárom évvel Amerika fölfedezése, két évvel Dózsa György felkelése után és tizenegy évvel a mohácsi vész előtt fog bele az Utopia írásába Morus Tamás, a kelletlenül külföldi követségben járó londoni ügyvéd, akit az egyház majdan boldoggá avat — és egy év múlva befejezi, kiadja és világhírré tesz szert. A bölcséleti tudományok s az irodalom történetébe egyaránt beírja nevét ezzel a dialógussal, melyhez fogható Platon óta nem irtak. Nem száraz filozófiai mű, inkább alanyi jellegű irodalmi alkotás. Az emberiség legégetőbb létkérdéseivel foglalkozik, de mindvégig saját egyéniségének problémái között. Vitázik önmagával: szabad-e okos embernek udvari szolgálatot vállalnia; közben pálcás tör az uralom és a politika szennyeségei, értelmetlenségei fölött. A tapasztalt jogász elmondja, hogy a merev büntetőtörvény, mely számtalan bűncselekményre, kisebbre-nagyobbra egyaránt, enyhítő, súlyosbító körülmények mérlegelése nélkül szabja ki a halált: a tolvajból gyilkost csinál; tudós theológus létére a Bibliát állítja a törvényes gyilkolással szembe, — másrészt elsőként világítja meg a bűncselekmények társadalmi és gazdasági, valamint nevelési okait. Időben milyen távol és szellemben milyen közel van Morushoz Deák Ferenc 1843-i büntetőtörvénykönyv tervezete — mely sose valósult meg. — A királyi megbízatásban eljáró Tamás úr nem söpörhet saját portája előtt, de szellemes iróniával Anglia ádáz elensége, Ferenc francia király politikáját taglalja — ami nem csak Ferencre találó. — Nagyvárosi ember létére falura költözött, kertet művelt és parcellákat osztott még evezőselegényeinek is, hogy földet műveljenek maguknak és ne henyéljenek üres óráikban, — hogyné tette volna Seholsincs országban, Utopiá-

ban minden ember számára kötelezővé a földművelést. — Egész családját mindvégig közös földél alatt tudta tartani: Utopiában is a legszélesebbkörű patriarchalizmust ábrázolja. Miért ne lehetnének meg ott is szeretetben, egyetértésben a családtagok, ha nála meglehettek. Ott is mindennap muzsikálnak, a nők is tanulmányokat folytatnak, étkezés előtt ájtatos olvasmányon épülnek — minden úgy történik, mint az ő derütslelkű otthonában. — Az ügyvédi hivatásnak azonban nem kegyelmez; ő tudja miért. (Pedig nemcsak az ügyvéd furfangos; más emberek furfangja ellen gyakran van szükség erre a felkészültségre, mert az emberek rosszhiszemű csűrös-csavarásai ellen Utopia törvényei se nyújtanak menedéket, hiszen a bíró is csak ember és nem minden bíró olyan rendkívül; szellem, mint Morus Tamás volt.)

Midőn a kezdetekből felépült hübéri Európa társadalmi, gazdasági, politikai, vallási szerkezete közel ezredéves lét, századéves agónia után végleg széthullott, Morus Utopiája a maga idején pompásan működött, de túlélt középkori szerkezet helyébe újat keres. Új világot javasol: az idejétmúltot rendiség helyébe egyetlen osztályt, az iparosságot és parasztságot egységbe olvasztó társadalmat állítja; a céhbrendszert helyébe a teljes munkaközösséget, a védtelen egyén helyébe az állami gazdálkodást. Négy száz esztendőnek kellett elmúlnia anarchiával, igazságtalansággal teltén, míg az angliai humanista bölcs ötletei a megvalósulás állapotába jutnak, részben a technika fejlődése, részben az állam hatalmi körének kiterjesztése révén: ide tartozik a csirkekeltetőgép, a háztetők lapos betonfödeme, a városi kertes ház, nemzeti munkatáborok útépitése, dologház büntetése és csavargók számára, túlzás nélkül női egyenjogúság, társas utazás, sportszerű nevelés, nők hadi szolgálata, általános népoktatás, szabadegyetemek, közös konyha, házasságbontás mértékkel, merev büntetési tételek és statáriális jellegű ítélkezés helyett a bíró szabad mérlegelése, vallásszabadság, stb., mennyi gondolat, mely ma magától értődik — vagy még ma sem. Morus maga is megriad s tréfálkozni kezd: valamiképpen túlkomolyan ne vegyék! És ha valaki hitetlenkednék, lehetséges-e mindez — megadja rá a feleletet: már meg is valósult; hol? Utopiában! ... Mese formájában „mézéként csöpgetői” a lel-

kekbe tanítását. Államférfiúi bölcsesége és írói fantáziája oly egységbe fonódik itt, hogy méltán kelteti gyanút: nem egy lángelme tréfája-e az egész? Képzletében egyre jobban meg-elevenedik a meseország, egyre valószerűbben, részletesebben írja le, végül már ugyancsak megharagszik azokra, akik ebben a tökéletes országban nevelkedtek fel és mégis bünt követnek el: kemény büntetést szab rájuk, jobban megdolgoztatja őket, mint a külföldi eredetű rabokat. — Máskor meg hirtelen szézzelleg megfricskázza kedvenceit: értelmellen, általános romlást hozó gazdasági háborúkat vívat velük, megvesztegettetni ellenségeiket, trónkövetelőket nevel, bérgyilkosokat fogad és hadi kárpótlásul jóvátételt fizetett ellenségeikkel... Egyszóval rájuk keni a mi világunk gyöngeségeit, miközben ironikusan hangsúlyozza, hogy nálunk, Európában milyen derekak a fejedelmek és bezzeg nem szegik meg szövetségeiket. Utopia táján azonban a szövetségi és barátsági szerződéseket úgy fogalmazták, hogy minden szó kibúvót hagyjon...

Lelkes hit és tétovázó hitetlenség közt ingadozik műve mindvégig. Kérlelhetetlen logikával boncolja kora visszás és megoldatlanul maradt kérdéseit, de a megoldásnál — a művészi forma ürügyével — egyik mondatról a másikig tréfásan lép át a mesevilágba: a megvalósulás — Utopia!

Négyszáz év múltán méltán megértjük Morus hitetlen tétovázását: Európa korabeli képe szörnyű volt. A pénzgazdálkodás diadala nyomorúsággá változtatta a földművelést, melyre a bűbériség gazdasági és társadalmi rendszere, az államok fölépültek. A megvetett kalmár nagyobb úr lett, mint a főnemesek, akik csak parasztjaikat nyúzhatták, hogy a városi bugrisokkal versenyt tarthassanak. Az egyoldaltú vallásos-aszkéta világszemléleten is rést ütött az antik műveltség feltárása. A népek a kereszteshadak óta eltelt századok folyamán már tudatára juttattak annak, hogy nagyobb a világ, mint amennyire „a szellemi és világi kard”, a császár és pápa tekintélye terjed. Az Egyház már nem uralkodott kizárólagosan a lelkekben, de ami igazán baj volt: fejében és tagjaiban megromlott, korhadt a korhadó középkorral. Az egész világ zsarnoklás, cinizmus, élvhajbászat, kapkodás. A magyar „Feddő ének” és az „Átok” versei csendülnek fel, a német Narrenschiff és Erasmus: Balga-

ság dicséretének kacagása, mely az Utopia némely helyén is visszhangzik. Korhatár ez, melyen a bátrabb lelkek már átléptek és felháborodott, gúnyjal tekintenek vissza a tehetetlenség törvényénél fogva elmaradt emberi gondolkodásra, értelem alá szállott állapotokra.

Morus is kacag. Anglia jövőendő kancellárja kacagva veti papírra azokat az „utópista” elveket, melyek hazája politikájának majdan pilléreivé válnak: a szigetországba még segédcsoportokat sem szabad engedni, nehogy támadó ellenséget. Ezért a szárazföldön támadólag kell megkezdeni a háborút. Ezt azonban más, barátságos népekkel kell vívni, akiket pénzzel és ígéretekkel tart — Utopia. Maga zsoldosokkal harcoltat, de ha már saját fiai is fegyverre kényszerülnek, ugyancsak kemények. Ezt azonban végső szükség esetére tartogatják. A megszorodott népességet gyarmatokon helyezik el, ahol saját törvényeik alatt, jó életet biztosítanak a bennszülötteknek is — ha behódolnak. A legyőzött népeket nem fegyverrel, hanem afféle „gazdasági tanácsadókkal”, „főbiztosokkal” észrevétlenül igazgítatják s függő gazdasági helyzetben tartják. . . . Morus idejében Anglia még Skótszággal osztozott a brit sziget birtásában, másodrendű ország, gyarmatai, hajói nincsenek. — Morus éppenséggel nem forradalmár, sőt konzervatív politikus, Angliában is visszaktiválja a korabeli kezdődő kapitalizmus előtti „rég jó időköt”: földművelést és kézművességet, afféle antik költők megénekelte aranykort. A szebb jövő is mind annak megóvása lenne, ami régóta jó: a humanista ideál, az emberséget adó műveltség egyrészt: a szellemi élet emelése lelkesíti a gondmentes vagyunközösségre is, nem sivár materializmus, hiszen anyagiakkal nem törődő, egyszerű életet követel, nem az anyag istenítését. Az ókeresztény, egyszerű életforma másrészt: ide tartozik az ősi patriarchális családi élet; ennek érdekében ellenez minden szerelmi szabadságot, hiszen két sikerült házasságából tudja, a szerelem legboldogítóbb a meghitt élettársal. Nem is szünteti meg Utopiában a házasságot más, mint a halál, vagy az összeférhetetlenség.

Az utóbbi esetében — férfiúi egyoldalsággal — mintha csak a női hibákra gondolna! Ez a szubjektív egyoldalság másuti is kiütözik: Utopia közös éttermeiből kizárja az öt éven aluli

gyermekeket: az eredeti szöveg szerint azonban csak fiúkról van szó. Nem azért, mintha a leány kisdedeket tisztábbaknak és kevésbé nyugóseknek gondolná, mint a kisfiúkat, de a lányok létezéséről teljesen megelégedezik s nem is említi őket. A házasság előtti ruhátlan bemutatkozást is azért tartja szükségesnek, hogy meg ne csalogozzék — a férfi, aki választottjának csak arcát ismeri. E helyen a lóvásárlás hasonlatával él: a vevő vigyáz, hogy az állaton ne legyen kelés, — ez finoman utal kora újdonságban dühöngő betegségére, mely azonban nem az állatvilágban terjedt... De Morus személyesen tapasztalta azt is, hogy nem a női szépség jelenti a boldogságot. Első feleségét, mint idősebb leányt, csak illendőségből vette el, mert nem kérhette meg húga kezét, akit szeretett. Második felesége éppen szeggyel rútarcsú volt s az Utopiájában is epikureus életbölcseiséget hirdető író mégis megtalálta oldalán gyönyörűségét. — Általában a nők iránti szeretete, becsülése mindenütt kiviláglik: hiszen leánygyermek apja volt! Utopiában a nőket mindenben egyenjogúsítja, de csak a könnyebb munkákat juttatja nekik s hivatalviselést csak idősebb és özvegy nőknek engedélyez, hogy el ne vonja a női igazi köréből: a családtól. Ellenkező esetben a gyerekek nevelése az államra maradna s Morus, aki mindenben annyira tiszteli Platont, itt ellenkezésbe kerül vele s elfogadja Aristoteles véleményét: jaj a gyermekeknek, akiknek szülője az állam!

Szeretettel áthatott egyéni élete így ad emberséges, meleg tanítást, szemben más világboldogítók hideg észből fakadó számvetésével. — Ismerteti Utopia intézményeit. A földtől indul el s halad egyre feljebb, feljebb, míg nem Isten tiszteletén végzi. Eljut a tiszta ész, a józan erkölcs felekezeteiken felüli vallásig, hogy emberszerető vágyainak és Utopiájában való kétségeinek tasakodása fennszárnyaló imában találjon megnyugtató befecsejtést: Uram! Ha ez a legtökéletesebb állapot, részesíts benne mindeneket. Ha pedig van ennél jobb is, add, hogy azt érhesük el!

... Morus élete javában nyilvános szertartással ölte meg az önkény. Századokig hiába élt volna, nem láthatott volna új szervezett rendet lépni a megbomlott középkori helyébe. Kortársai az Utopiának csak tréfáit toldották meg, nem komolysá-

gát . . . Egy év múlva csendes halállal követte a sirba Erasmus, aki csak azt érthette meg, hogy keresztény Európa eszményének egységét végképpen megtörte a reformáció, miközben a török tűzzel-vassal látott hozzá egy magárahagyott keresztény kultúr-nemzet: Magyarország megsemmisítéséhez. E világ állapotai pedig azóta is rendetlenül és vakon bukdácsolnak a Morus megróttá félrendszabályok és tessék-lássék kísérletezések között és végzetük nem emberszerető bölcsék álmodta megváltás, hanem örök emberi tökéletlenség.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MORUS TAMÁS ÜDVÖZLI AEGIDIUS PÉTERT!

Már-már szégyelem, kedves Péterem,* hogy ezt az Utopiáról: Seholsincs országról szóló könyvecskémet csaknem esztendő múltával küldöm neked. Te, persze, azt hitted, hogy hat hónap alatt is elkészítem: Hiszen nem kellett fejemet törnöm, hogy kitaláljam, csak egyszerűen leírtam azt, amit Szavajátszó Ráfáel mesélt nekünk s amit veled együtt hallgattam. — Bevallom, Péterem, nem is volt vele sok dolgom, készen kaptam az egészet. Bezzeg, ha magamnak kellett volna kitalálnom és kitálatnom: ez még nagy-tudós elmének is sok idejébe és sok igyekezetébe került volna. Az én időmből és az én igyekezetemből pedig sose telt volna ki, ha szépen is kellett volna megírnom, nem csupán híven. Ez a gond azonban nem nyomott, bele se izzadtam: amit hallottam, egyszerűen le kellett írnom s ez semmiség!

De még erre a semmiségre is majdnem kevesebb időm jutott a semminél, annyi más dolgom volt. Hol intéztem, hol hallgattam pöröket, hol békebíróként egyeztettem, hol bíróként ítéleztem, hol én jártam el hivatalos ügyben, hol engem kerestek fel. A bíróság előtt másokért futkosok naphosszat, a maradék idő családomé, végezetre magamnak, vagyis az irodalomnak, semmire marad. Hiszen hazatérve beszélgetni kell az asszonnyal, nevetgélni a gyerekekkel, tárgyalni a cselédséggel: csupa olyan ügy, melyet, véleményem szerint, el kell intézned, ha nem akarsz idegenné lenni saját házában. Törődnöd kell mindezzel, hogy kellemesen élhess természet-, vagy véletlenadta, avagy magadválasztotta élettársaiddal; csak nyájasságoddal el ne kényeztesd őket és türelmességed ne tegye cselédeidet

* Gilles Péter tudós antwerpeni polgármester, kinek latinositott, humanista neve Aegidius.

uraiddá! . . . Így van, ahogy mondom. Közben napok, hónapok, évek multak. Hát mikor írnak? Nem is szóltam az alvásról, sem az étkezésről, pedig sokaknál ez is annyi időt vesz igénybe, mint az alvás, ami közel az élet fele. És én csak annyi időt szakíthattam magamnak, amennyit az alvástól, étkezéstől vontam el. Kurta idő: így lassacskán, de mégis, mégis csak befejeztem Seholsincs országot és itt küldöm neked, Péter barátom, hogy olvasd el és figyelmeztess, ha valamiben hibáztam. —

Például, úgy emlékszem, hogy Szavajátszó* Ráfáel elbeszélése szerint a Szárazvíz folyó hídjá Nekeresdnél ötszáz lépés hosszú. Clemens János apródom — ki, mint emlékszel, velünk együtt hallgatta — azt vitatja azonban, hogy a folyó ott csak háromszáz lépésnyi széles. Kérlek, gondolkozzál a dolgon! — Mert azt szeretném, hogy könyvemben ne legyen hamis adat. Ha kétségben vagyok valamilyen tekintetben, nem koholok hazugságot — legfeljebb elmondom, mit hazudtak mások. — Ámbár könnyű lenne úgy segítenünk a bajon, hogy magát Ráfáelt kérdeznéd meg személyesen, vagy levélben. Már csak azért is jó lenne, ha megtennéd ezt, mert egyéb kétségem is van. Nem tudom, ki ebben a hibás, én-e, te-e, vagy maga Ráfáel: nem jutott ugyanis eszünkbe, hogy megkérdezzük, ő se mondta, hogy az Újvilág melyik táján terül el Utopia. Bizony, jócskán megfizetnék érte, csak azt el ne feleedtük volna! Mert micsoda nagy szégyen nem tudnom, melyik tengeren van az a sziget, melyről ennyi a mondanivalóm! Meg aztán akad is itt egy és más, aki el szeretne jutni Utopiába. Különösen egy jámbor papi ember: Nem hívságos kíváncsiság hajtja, hogy újdonságot lásson, hanem szerencsésen meggyökerezett vallásunkat akarja ott istápolni és gyarapítani. Az a szándéka, hogy a rend kedvéért a pápa küldje ki és tegye meg őt Utopia püspökévé. Nem kételkedik abban, hogy kérelmére meg is kapja majd ezt a főpapi méltóságot: olyan szent buzgalom hajtja és ez nem tisztség-, vagy pénzvágtyból fakad, hanem jámbor érületből.

* Az eredetiben Hythlodæus: ὕθλος = üres fecsegés, δῆλω = tanulok, tehát Hythlodæus: a tréfában jártas; a humanisták szokásos játéka.

Kérlek ezért, Péter barátom, keresd fel Szavajátszót, ha teheted, személyesen, vagy távollétében levél útján és intézd el, hogy a könyvbe hamisság ne csússzék és igazság ki ne maradjon belőle. —

Ambár, őszintén szólva, még magam sem vagyok tisztában azzal, hogy egyáltalán kiadjam-e könyvemet. Az emberek ízlése olyan különböző, némelyek oly rigolyások, hálátlanok, ostobák. Az ő szemükben sokkal okosabb az, aki vidáman, a maga kedvére éli világát, mint az olyan, aki gondok közt tépelődik, hogy kiadjon valamit az őt semmibevevő, hálátlan közönség hasznára, gyönyörűségére.

Sokan nem ismerik, sokan megvetik a tudományt. — Ez mogorva: nem tűri a tréfát. Az sületlen: nem érti a szellemességet. Mások úgy kapkodják üres fejüket mindentől, aminek bármi köze is van csak az észhez, mint ahogyan víztől iszonyodik a veszett eb-marta ember. — Vannak aztán hálátlanok, akik bezzeg gyönyörködnek a műben, íróját azonban mégis semmibe veszik. Olyanok, mint az emberséget nem tudó vendégek, kiket szívesen fogadtak dús lakomán, jóllaktak, hazamennek, de annyit se mondanak a vendéglátó gazdának: köszönöm! Nos hát, verd magad költségbe és készíts vendégséget ilyen finnyás ízlésű, különböző gusztusú, kedves és hálás népességnek! —

Élj boldogul, kedves Aegidius Péter barátom, jó feleségeddel együtt és szeress engem, mint máskor. Én téged még annál is jobban szeretlek,

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

UTOPIA SZIGET: A LEGBOLDOGABB ORSZÁG

Első beszélgetés.

VIII. Henrik, Anglia minden fejedelmi erénnyel ékes, győzhetetlen királya fontos ügyben a multkorában összezördült Károly spanyol király öfelségével. Megbeszélni, elsimítani a dolgot, követül engem küldött Flandriába, mint Cuthbert Tunstall kísérő társát. — Brüggebe jöttek elénk, ott találkoztunk azokkal a jeles férfiakkal, akiket Károly bízott meg ügyével. Többízben összeültünk, de némely kérdésben nem jutottunk megegyezésre, mire azok elköszöntek tőlünk és néhány napra Brüsszelbe utaztak, hogy uruk nézetét megtudakolják.

Ezenközben én, úgy hozta sorja, kirándultam Antwerpenben. Itt forgódva, összekerültem Aegidius Péterrel, Antwerpen szülöttével, akit mindenkinél jobban megszerettem. — Nyájas szava, ártatlan tréfája, barátsága, mesélgetése, úgy-ahogy, enyhítette hazám, tűzhelyem, feleségem és gyermekeim után való vágyódásomat: mert négy hónapnál régebben voltam már távol otthonomtól és váltig sóvárogtam viszontlátásukért.

Midőn valamelyik napon szentmisén voltam, Szűz Mária gyönyörű mivű és híres nagyságú egyházában és istentisztelet után visszaindultam fogadómba, egyszerre csak látom Pétert, hogy valami idegennel beszélget: éltesre hajló korú, napbarnította képű, hosszúszakállú ember volt, köpenyege hátul hanyagul vállára vetve, arca és viselete hajókormányosra vallott.

Péter megpillantott, hozzámjött és üdvözölt. Mikor válaszolni akartam neki, kissé félrevont.

„Látod-e azt az embert” kérdezte és rámutatott arra, akivel az imént beszélgetni láttam. „Éppen hozzád akartam vezetni.”

„Hadd jöjjön!”, feleltem. „Már csak reád való tekintettel is szívesen látom.”

„Hát még, ha megismernéd: magamagáért is megkedvel-

néd", válaszolta ő. „Mert nincs még egy ember a földön, mai napság, aki ennyit beszélhetne ismeretlen országokról, nemzetekről! És tudom, hogy te nagyon kíváncsi vagy az effélére.”

Erre én így szóltam:

„Ugy látszik, sejtelmem nem csalt: első pillantásra hajókormányosnak néztem!”

„Bezzeg ebben csalódtál”, mondta ő. — „Ráfáel, mert így hívják, családi nevén: Szavajátszó, — hazájában, Portugáliában testvéreire hagyta atyai örökségét és Amerigo Vespuccihoz csatlakozott, hogy megismerje a föld kerekességét. Négy hajóútja közül, amelyről szerte olvasnak, mindvégig kísérője volt a három előbbiben, de a negyedikről nem tért vele együtt vissza. Kérte és kényszerítette ugyanis Amerigót, hogy a huszonnégy ember között lehessen, akik az utolsó hajóút végpontján, Új-Kasztíliában visszamaradtak. Amint mondom: nyughatatlan vérű ember létére, ottmaradt, mert jobban érdekelte a kóborlás, mint az, hogy hol lesz eltemetve. Ez a szavajárása:

*Ha szírod nincs, a mennyből takarja testedet:
a másvilágra bármely ösvényed elvezet!*

Észjárása talán vesztére vált volna, ha Isten meg nem oltalmazza. Vespuccitól elszakadva, öt spanyol társával, sok földet bekóborolt, mígnem szerencsésen Ceylonba érkezett, onnan Kalikutba jutott. Itt éppen portugál hajókat talált, s amit már alig remélt: szerencsésen hazatérhetett.”

Így beszélt Péter. Én köszöngettem, hogy ennyire buzgólkodik értem, amiért rámgondolt abban a reményben, hogy szívesen beszélgetek ilyen emberrel és épülök szavain.

Ezután Szavajátszó Ráfáelhez fordultam. Üdvözlöttük egymást és olyan általánosságokat mondtunk, amelyeket első találkozásakor szokott mondani az ember. Majd szállásomra lépkedünk; a kertben számolyúl összehordott fűkötegekre telepedtünk és elbeszélgettünk.

Elmondotta nekünk hogy Vespucci távozása után Új-Kasztíliában visszamaradt társaival együtt mint szerezte meg fokról-fokra az ország népének barátságát azzal, hogy kedvükben jártak és hízelegtek nekik: már nemcsak bántatlanul, de

otthonosan mozoghattak a nép között. Kedvébe és kegyébe fogadta őket egy fejedelmük is; nevét és hazáját már elfelejtettem. Elmondotta, hogy ennek bőkezűségéből őt társával együtt annyi eleséghez és úti felszereléshez jutott, hogy hív vezető irányításával vizen tutajokkal, szárazon kocsikkal utaztak s ajánlásuk volt más fejedelmekhez, akikhez elkalauzolták őket. Beszélte, hogy soknapú utazás után, községekbe és városokba érkezett, jól kormányzott, dúsnépű államokba.

Az egyenlítő vonalán innen is, túlán is, mindkétfelől, ameddig szem ellátott, pusztá sivatagok terültek el s örök hőségben perzselődtek. Mindenütt kietlen, bús látvány, minden ijesztő és műveletlen: vadállatok, kígyók lakása és embereké, akik époló vadak és vérengzők voltak, mint a fenevadak.

Mennél távolabb kerültek innen, annál nyájasabbá válik minden: az ég kevésbé bösz, a föld kedvesebben virul; szelidebbek a vadak. Végül népeket, városokat, falvakat találtak. Ezek nemcsak egymással és szomszédaikkal kereskednek állandóan, hanem szárazon és tengereken át, távoli nemzetekkel is. Veleszületett világlátó, barangoló hajlandóságának kedvezett, hogy bármely hajó, bárhová is indult, szívesen felvette őt társaival együtt. — Hajósaik ismerték az eget és a tengert. Elmondotta azonban, hogy ugyancsak hálálkodtak, amiért megtanították őket az iránytű használatára; ehhez eladdig nem értettek. — Azóta fittyet hánynak a télnek, bátorságuk elbizakodottsággá fajult, úgy, hogy félő: ami a jövőben nagy javukra válhatott volna, oktalanságuk miatt, nagy bajok forrásává lesz. Mi mindent látott azon a helyen, elbeszélte, de bajos lenne visszaadnom, nem is célja e munkának. Máshelyütt majd ezt is elmondom, különösen, ami a népek szokásaiból figyelemreméltó: mindenekelőtt, hogy milyen helyes és bölcs intézkedéseket tapasztalt a polgárosult életet élő népeknél. Ezekről a dolgokról alaposan kifaggattuk és ő készségesen adott felvilágosítást. Szörnyetegek felől azonban nem kérdeztük, ez nekünk nem újság: mert könnyebben találhatók halfarkú, madártollú és emberevő csodálények, inkább láthatók roppant tömegekben és mindenütt, mintsem egészségesen és okosan kormányzott polgárok. —

Ráfáel helyénvaló megjegyzéseket tett, hogy itt, meg amott

milyen tévedéseket tapasztalt, mik rosszabbak a mi állapotainknál és mi van amazoknál bölcsebben elrendezve, mint minálunk. A különböző népek szokásait és törvényeit úgy fejtegette, mintha mindeniknél egész életét töltötte volna el.

Péter megcsodálta őt ezért és így szólt:

„Nagyon csodálkozom, Ráfáel barátom, miért nem lépsz valamelyik király szolgálatába! Mert annyit mondhatok: kedvet találnál bármelyiknél: nemcsak a világban való jártassággal és emberismerettel szórakoztathatnád, de példákkal is szolgálhatnál neki és tanácsoddal támogathatnád. Ilyen állással nemcsak magodon segíthetnél, hanem alaposan javára válnál minden hozzátartozóidnak.”

„Ami rokonaimat illeti”, felelte az, „kevés a gondom, mert úgy hiszem, irántuk való kötelességemnek már eleget tettem: amitől mások csak öregem és rokkantan válnak meg, ha ugyan megválnak és nem ragaszkodnak hozzá tovább is! én egészében és viruló ifjúkorban osztottam szét rokonaim és barátaim között. Ugy gondolom, be kell érniök ennyi jóindulatommal és nem kívánhatják, nem várhatják el tőlem, hogy ezenfelül éret-tük még királyok szolgájává is szegődjem.”

„Helyes beszéd”, válaszolta Péter. „De nem azt mondtam, hogy királyok szolgájává szegődj, hanem szolgálatába.”

„Más szó, de egy az értelme”, felelte ő.

„Én pedig úgy gondolom, bárhog is nevezed a dolgot”, mondotta Péter, „ez az útja annak, hogy javára légy másoknak egyenként és összességükben és hogy magadat is szerencsésebb helyzetbe hozad.”

„Szerencsésebb helyzetbe vihet-e az út, melytől irtózom?”, kérdezte Ráfáel. „Most kedvemre élem világom, de hány hivatalbeliről lehet ezt elmondani? Elegen hajszolják a hatalmasok kegyét; hidd el, észre sem veszik, hogy jómagam és egy-két magamfajta nincsen közöttük!”

„Látom már, Ráfáel barátom, hogy nem vágyol kincsré, hatalomra”, szólottam ekkor én. „Az én szememben ilyen ember sosem lesz alábbvaló azoknál, akik főhatalmat viselnek. Mégis, úgy látom, hogy nemes és filozófus lelkedhez méltóképpen cselekednél, ha magánéleted kényelmét feláldoznád és szel

lemedet, szorgalmadat közügyeknek szentelnéd. Ezt leghathatósabbban úgy vihetnéd végbe, ha valamelyik nagy fejedelem tanácsosává leszel és azt helyesen és tisztességesen befolyásolod; hogy kineveznek, annyi bizonyos! Hiszen az uralkodó: örök forrás, minden jó és minden rossz belőle buzog a népre. A te tudásod pedig oly alapos, hogy még, ha magad nem is intéztél nagy ügyeket, és nincs is ebben gyakorlatod, minden megértetés nélkül, bármely király jeles tanácsosa lehetnél."

„Kétszeresen csalódsz, Morus barátom”, mondotta Ráfáel. „Először is: bennem, másodszor: az ügyben. Mert nem vagyok olyan tehetséges, mint gondolod, de még, ha olyan is lennék és nyugalمامat fel is áldoznám a közért, hasznára nem lennék a közérdeknek. A fejedelmek ugyanis egytől-egyig, nem a béke derék művészetével, hanem legszívesebben hadi ügyekkel foglalkoznak; ezekhez pedig én nem értek és nem is óhajtok érteni! Sokalta nagyobb gondjuk van arra, hogy jogosan, vagy jogtalanul, mi módon szerezhethének maguknak új országokat, mint arra, hogy a magukét jól kormányozzák. A királyok tanácsosai is egytől-egyig olyan bölcsek, hogy nincs másra szükségük, vagy legalábbis olyan bölcsnek hiszik magukat, hogy nem tűrik meg mások tanácsát, kivéve, persze, hogy a fejedelem kegyenceinek legképtelenebb véleményeihez is csatlakoznak, sőt, hogy kedvüket keressék, még tetézik is azokat. Természet rendje szerint való az is, hogy kinek-kinek a maga leleménye tetszik, mint a hollónak is a maga fiókája és a majomnak is a saját kölyke kedves. Ha ebben az irigykedő és pöffeszkedő társaságban valaki előállana a maga mondokájával, hogy minő történetet olvasott régmúlt időkben, vagy mit látott más vidéken: hallgatói úgy gondolnák, hogy fittyet hány minden bölcsességüknek és most már tökfilkók lennének, ha nem eszelnének ki valamit, amivel a jött-ment ötletet ledorongolják. És ha minden kötél szakad, végső menedékül ezt mondják: Így volt ez őseinknél és vajha felérnök mi atyáink bölcsességét!... Ez aztán igazán olyan nagy mondás, amiben megnyugosznak. Mintha bizony veszedelem lenne, ha valamihez többet tudunk, mint őseink, akiknek egyébként derék határozatait nyugodt lélekkel hagyják veszendőbe menni! De keresve-keresett ürüggyel irgalmatlanul elgáncsolják, ha valaki okosabbat mond. Mindenfelé tapasztal-

tam ezt a gögös, oktalan és rosszindulatú felfogást; még Angliában is.

„Kérlek”, mondtam. „Jártál nálunk is?”

„Járam,” felelte „és négy hónapnál tovább forogtam ott. Ezalatt sokat köszönhettem főtisztelendő Morton János atyának, Canterbury bíboros érsekének. aki akkoriban Anglia kancellárja volt. —

Történt egy napon, hogy vendége voltam s egy törvényeitekben jártas világi ember is ült asztalánál. Nem emlékszem, mivel kapcsolatban, ez dícsérni kezdte a tolvajok felett akkor dívó kegyetlen igazságszolgáltatást. Emlegette, hogy egyetlen bitófán gyakran huszat is látott függeni. És csodálkozását fejezte ki, hogy noha alig menekedhetnek meg a bűnükre rótt haláltól, mégis szerte annyian garázdálkodnak.

Ekkor én bátorságot vettem magamnak a bíboros előtt és így szóltam:

„Ne csodálkozzál ezen, mert a tolvajoknak ilyen büntetése méltánytalan és a köznek sincs hasznára: A tolvajlás megtorlására túlonként kegyetlen, elriasztásul mégis elégtelen. Hiszen az egyszerű lopás nem olyan szörnyű, nagy bűn, hogy halállal kellene lakoltatnunk; de nincs az a büntetés, mely visszatartaná a latorságtól azokat, akiknek más módjuk nincs létük fenntartására. Nemcsak ti, e tekintetben a világ nagyrésze is a rossz tanító módjára jár el, aki nem tanít, hanem veri a tanulókat. Azzal bezzeg törődtek, hogy a tolvaj nehéz, kegyetlen halállal haljon: inkább arról gondoskodnátok, hogy mindenki élni tudjon, ahelyett, hogy lopni, aztán veszni kényszerüljön!”

„Elég lehetőség van erre”, válaszolta amaz. „Ihól az iparok, a földművelés. Elélhet ezekből, ha nem kívánczik inkább a bűnre!”

„Ne kerüld ki a kérdést,” vágtam vissza. „Hagyjuk figyelmen kívül azokat, akik rokkantan térnek haza a sok külvagy belháborúból — és csonkaságuk megakadályozza őket régi mesterségük folytatásában, életkoruk pedig újnak tanulásában. Mondom: hagyjuk ezeket figyelmen kívül, mert a háború időszaki állapot. A mindennapos történetre figyeljünk. —

Mert hát a latrok: serény zsoldosok és a zsoldosok is érte-

nek a latorsághoz. — Bármikép van is e dolog, úgy látom, rengeteg ilyenféle nép tartása nincs a köz hasznára még háború esetére sem. (Pedig háború csak akkor van, ha magatok akarjátok!) Mert feldűlják a békeállapotot, mely pedig több gondviselésre érdemes, mint a háború.

De nemcsak ez hajtja tolvajlásra az embereket. Nálatok, azt hiszem, van ennek más nyomós oka is."

"Mi legyen ez?" kérdezte a bíboros.

"Juhaitok!" feleltem. „Szélid állatok egyébként és kevésel beérik. Most azonban, tartja a szólás-mondás, olyan mohók és telhetetlenek, hogy már embereket kezdenek falni; szántóföldeket, majságokat, falvakat tesznek pusztává és néptelenné. Az ország némely részében finomabb és ezért drágább a gypjuk: itt a nemesek, nagyurak, sőt apáturak, felszentelt papok, be nem érve rendszeres évi javadalmaikkal, amit elődeik óta hoznak birtokaik s melyből henye pompában élnek a köznek nem hasznára, legfeljebb kárára, nem tartják fenn a szántóföldeket, hanem mindent legelővé változtatnak: a majságokat lebontják, a falvakat elsöprik, legfeljebb a templomot hagyják meg: juhakolnak. — Egyetlen telhetetlen tékozló (a haza kórsága!) hogy birtokát gyarapítva, párezer holdat hozzákerítsen, körmönfont csalárdsággal, vagy erőhatalommal elűzi földjükről a parasztokat. Mi marad ezek számára más, mint a tolvajlás és a törvényszerű akasztófa? — Mert hol találhatnának paraszti munkát? Nincs, hát nem is találhatnak! Hiszen akkora területen, melynek szántás-vetéséhez sok kéz kellett, most egyetlen juhász, vagy csordás legelteti nyáját. Ez okból az élelmiszer is sokhelyütt alaposan megdrágult.

De a gypjú ára is felment. A szegényebb emberek, akik nálatok ebből keresik kenyerüket, nem tudják tovább vásárolni; abbahagyják a munkát és henyességbe sülyednek. — Hiába emelkedik a juhok száma, az ár nem esik mert ha nem is egy kéz gyakorol egvedárusítást, hanem több: kevesek kezében egyesül ez, gazdagok kezében, akiket szükség nem hajt és akkor adják el, amikor akarják és csak akkor akarják, amikor megkapják a kívánt árat. Ugyanez okból drágultak meg az egyéb jószágfélék is. —

Az élés drágulása okozza, hogy lehetőség szerint, ki-ki

csökkenti házanépét. Ebből mi lesz, kérlek, ha nem koldulás, vagy — zsványság?

És lám, ehhez a sanyarú inséghez és nyomorúsághoz szeretlen fényűzés járul. Az urak szolgálai, a kézművesek, de sőt maguk a parasztok is és minden rendek fölösleges, esztelen pompát fejtenek ki a ruházkodás, pazarlást az élés terén. Csapszék, bünbarlang, bordély és újra bordély, borozó, söröző, meg a sok aljas játék: kocka, kártya, golyó, labda, futtatás és korongvetés gyorsan nyelik a pénzt és mire juttatják áldozatukat, ha nem tolvajságra? Vessétek ki ezeket a metelyes kórságokat; rendeljétek el, hogy akik a falvakat, mezővárosokat lerontották, állítsák ismét helyre, vagy engedjék át azoknak, akik oda telepedni akarnak, vagy fel akarják építeni. Zabolázzátok meg a gazdagok harácsolását és az egyedáruskodásnak szabadosságát. Éljenek kevesebben henyeségből, újuljon meg a földművelés, a gyapjúszővés legyen újra tisztos ipar, mellyel hasznosan művelkedjenek azok a henye tömegek, melyeket lopóssá tesz az inség, vagy azok, akik most henye csatlósok és a jövőben bizony tolvajok lesznek. Bizony, amíg gátat nem vettek e bajnak, hivságosan kérkedtek a tolvajlást sujtó igazságszolgáltatással: az bizony inkább szemfényvesztő, mintsem igazságos és célszerű. Ha kit komisszában hagyatok felnevelkedni, zülleni hagyatok zsenge korától fogva erkölcsait: megbüntetik, amikor embernyi korban kiütközik rajta a bűn, mely kiskorától fogva zavartalanul fejlődött benne. Kérem: mi más ez, mint hogy tolvajokat neveltek és aztán felkötitek őket?"

Beszédem végeztével az a törvénytudó szólni készült és a nyilvános disputálók módjára állt neki, akik szorgosan összefoglalják azt, amire válaszolnak, hogy már emlékezőtehetségükkel learassák a dicséretet.

„Igazán jól beszéltél”, mondotta „noha jövevény vagy, aki csak hallomásból tudhat mindezekről, nem pedig alapos tapasztalásból. Ezért röviden felvilágosítást adok. Először is rendben megismétlem, amit mondtál; aztán megmutatom, mi-
ben vezetett félre viszonyaink hibás ismerete, végül pedig egész feloldom és megcáfolom egész gondolatmenetedet. Igéretem szerint, először is tehát kifejtem, hogy négy tekintetben...”

„Csendesülj!” szölt közbe a kardinális. „Így kezded válszodat és azt ígéred, hogy rövid lesz? Most felmentünk a felelet terhétől, de épségben marad ez a tisztod, ha legközelebb kettesben találkozotok. Szerintem, semmi akadálya ennek se nálad, se Ráfáelnél, hogy ezt akár holnap meg ne cselekedjétek. Addig is azonban, Ráfáel barátom, szívesen hallanám tőled, miért nem rónál te halálos büntetést a lopásra és minő más megtorlást javasolsz, mely nagyobb hasznára lenne a köznek. Mert bizonyly te se gondold, hogy a lopást tűrni kell. Ha most halálveszély ellenére is dűl a tolvajlás, akkor a büntetésnek mintegy jutalomképpen való enyhítése, egyenesen bűnre fogja csábítani a gonosztevőket. Minő hatalom, minő félelem tartatná vissza őket?”

„Általánosságban úgy gondolom, kegyes atyám”, feleltem, „hogy méltánytalan vagyonság elvételéért emberéletet elvenni. Mert ítéletem szerint, a szerencse minden adománya nem ér fel az emberi étellel. Ezt a büntetést az igazság, a törvény nem a pénz háborításáért, megsértéseért róttá ki, különben méltán elmondhatnók, hogy a legnagyobb igazságtévés a legnagyobb igazságtalanság! — Isten tilalmazta az emberölést, mi pedig holmi elemelt pénzeszacskóért ily könnyen ölünk? Vagy értelmezhetjük-e ezt úgy, hogy Isten parancsa csak arra az esetre tiltotta meg a halál osztogatását, ha emberi törvény el nem rendel a gyilkosságot? Akkor mi akadálya annak, hogy az emberek egymás közt ugyanígy ki ne szabják a fajtalanságra, házasságtörésre, hamis esküvésre? Ha tehát Isten még az öngyilkosságot is tilalmazza, nemcsak mások megölését, viszont, ha a emberek közt való megegyezés a megegyezők kénye szerint való tetszésétől teszi függővé, hogy kit öljenek meg: ha az ő parancsuk feloldja poroszloikat Isten parancsa alól: ha Istennek semmi bizonyysága meg nem menti azokat, akiket az emberi törvény megöletni parancsolt: vajjon akkor az isteni parancsolatnak nem csupán annyi hatályossága van-e, amennyit az emberi jog engedélyez neki? Nem csoda, ha ily módon az emberek minden dolgukban maguk állapítják meg, mily mértékben kötelezi őket Isten parancsolata. —

Már most felmerűl a kérdés, mi a legcélirányosabb büntetés. Nézetem szerint, ezt nehezebb megiegni, mint a leg-

hiábavalóbbat. Ne kételkedjünk abban, hogy az államigazgatásban oly jártas rómaiak jó utat követtek a bűnök megtorlásánál: a nagy gonosztevőket örök rabságra küldték kőbányákba, vagy ércbányák művelésére.

Egyébként, ami ezt a dolgot illeti, nincs nép, amelynek ilyirányú berendezkedését jobban dicsérhetném, mint amit a polyleriták* népénél tapasztaltam Perzsia felé menő utamon. Jól igazgatott, nagy nép és bár évenként hűberadót fizet a perzsa királynak, egyébként szabad és saját törvényei szerint él. — Nem törekszik arra, hogy határait, kitoldja; a meglevőket azonban minden támadástól könnyen megvédi a határhegyek s az adó, melyet a hatalmas királynak fizetnek. Hadvéstől menten, nem pompázatosan, inkább kényelmesen élnek, boldogságra törekszenek, nem előkelőségre és hírnévre. Persze tőszomszédaikon kívül így a nevüket se hallotta senki. Ha tehát ezeknél valakit lopáson érnek, a lopott holmit visszaadják tulajdonosának — a tolvajt kényszermunkára ítélik. Ha a lopás súlyosabb bűntevéssel nem járt, nem zárják börtönbe, nem bilincselik meg, hanem láncok nélkül szabadon foglalkoztatják közmunkával az elítélteket. Az engedetlenkedőket és lomhákat se terhelik bilincsekkel, hanem vesszőzéssel nógatják őket; a serény munkát végzőknek nincs bántódásuk. Éjjelre, névszerint számbavéve, hálókamrákba zárják őket. A folytonos munkán kívül, más alkalmatlanság nincs életükben. — Ebben a dologban ez a törvény, ez a rend, amit elmondtam. Akiben van emberség és célirányosság, könnyen megértheti, hogy ez a torlás irtja a bűnt, de kíméli az embert és úgy bánik vele, hogy üdvös javulásra térjen és ha elébb bűnözött, hátralévő életében, jóvátegye azt. Nem is fél senki attól, hogy visszaesnek régebbi erkölcsaikbe. — Sokan nyernek kegyelmet minden esztendőben."

Ezt mondtam és hozzáfűztem: nem látom okát, miért ne lenne ez a mód Angliára nézve is gyümölcsözőbb, mint az az igaztevé, melyet törvénytudónk annyira magasztalt.

Erre így szólt a törvénytudó:

* A görög πολὺς (sok) és ἄηρος (ostoba) szavakból össze-róva; fordíthatnók így: sokszamár.

„Angliában ez hasznavehetetlen; az ország a legnagyobb veszedelembé kerülne!”

Igy szólván, fejét csóválta, ajkát biggyesztette s elhallgatott. A jelenlévők mind lábdobogással csatlakoztak véleményéhez. Szólt erre a bíboros:

„Próba híján bajos lenne megjósolni, hogy jól, vagy balul ütne-e ki a dolog. Helyes lenne, ha a halálos ítélet kihirdetése után, végrehajtását az uralkodó felfüggesztené és kipróbálnók ezt a szokást. — Ha a próba kedvezően sikerül, méltányos állandósítani. Ha nem: még mindig ki lehet végezni a már elítélteket; akár előbb, akár később cselekszi ezt az ország, se nem csorbul, se igaztalanabb nem lesz ezáltal. Közben se származhatik baj belőle. Véleményem szerint, a csavargókkal is legjobban így lehetne elbánni, akikkel eddig semmire se mentünk, akárhány törvényt is hoztunk ellenük.”

Az én elbeszélésem leszólói a bíboros szavait mind dicsérettel fogadták, kiváltképpen, amit a csavargókról mondott, mert ennek hozzáfűzése saját ötlete volt.

Véletlenül egy parazita is volt ott, aki a bohóc szerepét játszotta. De csak úgy játszotta, hogy inkább maga volt nevetés tárgya, nem sületlen mondásai. Néha azonban olyasmi is kitellett emberünkől, ami nem volt oktalanság s megerősítette a közmondást:

Aki gyakran hajigál, csillagot is eltalál!

Az asztali vendégek közül valaki azt mondta, hogy gondviseléssel voltam már a tolvajok felől, a bíboros pedig óvást tett a csavargók iránt. Hátra van még, hogy ezeken felül nyilvános intézkedés tétessék azokról, akiket betegség, vagy aggság dönt inségbe és képtelenné válnak a megélhetést nyújtó munkára.

Erre ez így szólt:

„Hallgass rám, én majd elintézem ezt annak rendje-módja szerint. Szeretném, ha nem kellene látnom ezt a szerencsétlen emberfajtát, annyiszor és olyan nagyon nyaggatnak siránkozásaikkal és kéregetéssel. De, hiszen csinálhatnak akármit: pénzt éntőlem ki nem vasalhatnak! — Én hát törvényt hoznék és ezeket az összes koldusokat benedekrendi klastromokba helyez-

ném és toloncolnám, hogy legyenek laikus szerzetesek, nőiket pedig apácák közé parancsolnám."

Nevetett a kardinális és tréfából helyeselte ezt, amit a többiek komolyan vettek. Kiváltképpen egy szerzetespapot derített fel — a szerzetesekre irányzott mondás, hogy maga is kötődni kezdett, noha különben szörnyen méltóságteljes volt.

"Ezzel ugyan el nem intézted a koldusokat!", mondotta. "Mert nem gondoskodtál rólunk, fráterekről!"

"Már hogyné!", válaszolta a parazita. "Erről már történt gondviselés: a kardinális kiválóan elintézt titeket, midőn rendelkezett a csavargók befogásáról és kényszermunkájáról, hiszen ti vagytok a legnagyobb csavargók!"

E szavakra mindenki a bíborosra nézett és mikor látták, hogy nem inti le, mindnyájan nagy hévvel kaptak rajta, kivéve a frátert. Nem csoda, oly méregbe jött, hogy a vendégek közül senki se birta lecsillapítani. Elmondta emberünket csirkefogónak, rágalmazónak, szájaskodónak, a romlás fiának, közben szörnyű átkokat idézett a Szentírásból.

A bolondozó most már komolyan bolondoskodni kezdett és szabadon ficáncolt a maga elemében.

"Ne haragudj, jó fráter", mondotta. "Meg van írva: Türelmeség töltse el lelketeket."

Viszonzá a barát, az ő szavait idézem:

"Nem haragszom, gazember, legalább is nem vétkezen. Mert azt mondja a zsoltáros: Haragudjatok és ne vétkezzetek!"

A kardinális szeliden intette a barátot, hogy mérsékelje érzelmeit. Ő azonban mondotta:

"Nem, uram! Én jó buzgósággal szólok. Ez a kötelességem. Mert jó buzgóság tölti el a szent férfiakat, amint írva van: Házadért való buzgóság emészt engem. És olvassuk a templomokban: Míg Elizeus felment Isten házába, gúnyolót megverte a kopasznak buzgósága... Így verje meg ezt a gúnyolódó, bolond semmiházit is!"

Mondotta erre a kardinális:

"Bízzást derék érzésből cselekszel, de azt hiszem, bölcsében cselekednél, hogy szentebbül-e, nem tudom! ha nem akaszkodnál össze ilyen balga, nevetséges alakkal és nem kezdenél nevetséges versengést."

„Nem uram!” felelte amaz. „Nem cselekednék bölcsebben, mert maga bölcs Salamon mondja: Felelj a balgának balgasága szerint! amiképpen most én cselekszem és megmutatom neki a vermet, amelybe belehull, ha jól nem vigyáz. Lám, sokan vesztek Elizeus gúnyolói, aki csak egymaga volt kopasz és megverte a kopasznak buzgósága őket. Mennyivel inkább megveri ezt az egy gúnyolódót a sok baráté, akik között annyi a kopasz! Pápai bullánk is van, hogy kiátkozhatjuk azokat, akik gúnyolódnak felettünk!”

Midőn a bíboros látta, hogy ennek nem lesz vége, intésével elküldte a parazitát és más, általános ügyre terelte a beszélgetést. Nem sokkal ezután felkelt asztalától, hogy meghallgassa a kérelmezők ügyes-bajos dolgait, minket pedig elbocsátott.

Hosszas beszéddel terheltelek, Morus barátom. Röstelném ezt váltig, de te kívántad, te akartad hallani s azt óhajtottad, hogy el ne hagyjak semmit mondókámból. Rövidebbre is foghattam volna, de mégis elmondottam mindent azoknak vélekedése miatt, akik az én szavaimat kigúnyolták, de ugyancsak helyeselték, amikor a kardinális ugyanazon a nyomdokon haladt. Sőt annyira egy véleményen voltak vele, hogy még a parazita ötletének is hízelegtek és komolyan vették, mikor ura tréfából nem neheztelt érte. Ebből megérted, hogyan becsülnék az udvaroncok személyemet és tanácsaimat.”

„Ráfáel barátom”, mondottam „valóban nagy élvezetet szereztlél nekem: szavad értelmes és tetszetős. Úgy éreztem magamat a kardinálisról szóló elbeszélésed alatt, mintha magam is otthon volnék, sőt visszafiatalodnék abba a korba, midőn gyermekként az ő udvarában nevelkedtem. —

Egyébként nem tudom megváltoztatni véleményemet semmi okon és nyíltan kimondom, hogy amennyiben megmáslod felfogásodat és nem idegenkedsz a fejedelmi udvaroktól, tanácsaiddal sokban szolgálnál a köz javára. Erre nagyon alkalmas vagy s ez minden derék ember kötelessége. Platon is úgy vélekedik: az államok majd akkor lesznek boldogok, ha bölcsészek uralkodnak fölöttük, vagy a királyok fognak bölcselkedni. De mily távol esik ez a boldogság, ha a bölcsészek nem méltatják tanácsukra a királyokat!

„Nem oly kegyetlenek a bölcsészek”, felelte Szavajátszó.

„Megteszik ezt szívesen. Meg is tették már sok írott könyvről révén. De hát megfogadják-e jótanácsaikat a hatalom viselői? — Nem gondolod-e, hogyha valamelyik királynál épkezláb törvényeket javasolnék és feltárnám előtte a romlás veszedelmes csirait, nyomban kidobna, vagy kinevetne?”

Lássuk csak! Gondoljuk, hogy a francia királynál vagyok és bent ülök tanácsában, mikor a király elnöklésével titkos ülést tart. A legokosabb emberek ott azon buzgólkodnának, minő mesterkedésekkel és csürés-csavarásokkal lehetne megtartani Milánót és visszaszerezni az elszakadt Nápolyt. Aztán Velencére járna a rúd, majd egész Itália meghódítására. Aztán Flandriát, Brabantot, egész Burgundiát szeretnék meghódítani és más nemzeteket, melyek kormányát a király gondolatban már meg is szerezte. Egyvalaki szövetséget javasol Velencével, melyet addig tartanak meg, míg alkalmasnak látnák; velük közösen kellene határozatokat hozni, a zsákmány bizonyos részét is náluk lehet hagyni, ami persze a dolog végeztével visszajár. — Végül a legfőbb bogra kerül a sor: mi legyen közben Angliával? Mindenesetre békéről kell vele tárgyalni és a legnagyobb biztosítékokkal kötni bizonytalan barátságot. Barátnak szólítani, de ellenségnek nézni. Őt nyugton tartani, de készenlétben a skótokat, akik lesnek minden alkalmat, hogy Angliára törhessenek; ezeket rá lehet uszítani. Kecsegtetni kell egy száműzött főnemest (persze, csak titkon, mert a nyíltságot tiltja a szövetség!) hogy követelje a trónt: ezért majd vigyázni fog magára az angol király. — Ekkora ügyek közt, amikor nagy emberek folytatják hadi tanácskozásait, álljon-e fel magamfajta emberke és mondja-e azt: fordítsuk meg a vitorlát, hagyjuk oda Itáliát és maradjunk itthon? Franciaország is túlnagy ahhoz, hogy egy ember elkormányozza, ne akarja a király mások birtokát is hozzászerezni! Elmondhatnám nekik az achor* nép határozatát: Ezek Utopia közelében, az Euronoton** folyó partján lakoznak. Háborút viseltek egyszer, hogy megszerezzék királyuknak egy országot, melynek öröklésére régi rokonság cí-

* *ἄχωρος* = hely. *ἄχωρος* tehát az, aki sehol sincs otthon.

** *εὐρύς* = széles, *νωτός* = hát, Euronoton csak széles hátúnak értelmezhető.

mén igényt tartott. Céljukat elérték, de belátták, hogy meghódítani se volt olyan nehéz, mint megtartani. Hol lázadások törtek ki, azokat kellett elfojtani, hol ellenség tört be s az ellen kellett hadat vinni. — Látván, hogy a bajoknak se vége, se hossza, tanácsot tartottak és alázatossággal ajánlatot tettek királyuknak: tartsa meg magának azt az országot, amelyiket akarja, mert kettőhöz kevés a hatalma. Többen vannak, sem-hogy fele-király elkormányozhatná őket. Hiszen kocsist se fogad szívesen az ember úgy, hogy közösen tartsa mással. A jó-ságos király engedett a kényszernek, beérte régi országával, az újat pedig átadta egyik barátjának, akit el is űztek hamarosan.

Ha aztán előtárnám a háborús törekvések mindenségét: hány nemzetet zavarnak fel, mennyi pénzpocsékolással jár, tönkreteszik a népet; ha azt mondanám: keressék inkább másutt a szerencsét: gondoskodjék a király ősi országáról; ékesítse, amennyire csak lehet; tegye virágzóvá, szeresse övéit és övéi is szeressék őt, éljen velük együtt, uralkodjék szeliden és hagyjon békét más országoknak, érje be mindig annyival, amennyije most van: mit gondolsz, Morus barátom, milyen szemmel néz-nének rám?"

„Hát bizony, nem valami nyájasan”, feleltem.

„Gyerünk tovább”, mondotta. „Ha a tanácsosok arról tárgyalnak és töprengenek, minő furfanggal tölthetnék meg a kincstárat, akkor egyik azt fogja tanácsolni: fel kell emelni a pénz értékét, midőn neki kell fizetést teljesítenie, de a valóságban alul értékelni, amikor beszedi. Így kevés pénzen sokat ki-fizethet és kis összeg helyett sokat nyerhet.

Másik azt mondja: háborút kell színlelni s ezzel az ürügy-gyel pénzt harácsolni. Mire mindez kiderül, nagy körülményes-séggel hirdessen békességet. Tetszik ez a tömeg szemének, mert, lám: jámbor és kegyes a fejedelem, kíméli az emberi vért!

Ismét más abban töri fejét, hogy mindenki megszegett holmi ósdi, molyrágta törvényeket, melyek hosszú feledésigben rég elavultak: ezért bírságokat kellene kiszabni. Nincs ennél bölésesebb és tisztességesebb jövedelem, hiszen maga az igaz-ság istenasszonya követeli!

Más arra buzdítja, hogy nagy bírsággal tiltson meg sok

mindent, különösen olyanfélét, amik a nép java ellen valók. Azután adjon alóla pénzért felmentést azoknak, akiknek érdekét sérti a rendelet. Így a nép is hálás neki és jövedelme is kettős: megbírságolja azokat, akiket kényük a tilosba hajt; másoknak meg kiváltságot árusíthat s annál jóságosabb fejedelem, mennél kevésbé tűri, hogy magánérdek a nép rovására érvényesüljön... hacsak nem drága áron!

Másik arra bírja rá, kötelezze le magának a bírakat, hogy aztán mindig a királyi jogok mellett kardoskodjanak. — Mindig akad rés, melyen befurakodhatik az ármányos értelmezés. Ha ekkor a bírák véleménye megoszlik, vitássá lesz a különben egészen világos ügy és kérdéssé válik az igazság: kényelmes ürügy a királynak, hogy a jogot a maga hasznára magyaráztassa. A királynak akkor is igaza van, ha a legnagyobb igazságtalanságot akarja: hiszen minden az övé, még az emberek is és mindenkinek csak annyi a sajátja, amennyit a királyi kegyelem el nem vesz tőle s a király fő érdeke, hogy az egyesnek minél kevesebbje legyen, mert akkor van nyugalma a királynak, ha a nép a gazdagságtól és szabadságtól el nem szemtelekedik. Különben nehezebben viselnék a kemény és igaztalan uralmat. Bezzeg az inség és szükség megpuhítja a lelkeket, türelemre tanítja és nyomásával megtöri a lázadásra ágaskodó szellemet.

Erre én ismét fölkelhetnék és azzal hozakodhatnék elő, hogy a királyra nézve mindez a fölfogás bectelen is, veszedelmes is, mert tisztessége és biztonsága inkább népe jólétén nyugszik, semmint a magáén; bizonygathatnám, hogy a népek a maguk érdekében rendelték királyt, nem a király érdekében és pedig azért, hogy a király igyekezete és fáradozása révén kényelmesen, bántatlanul élhessenek; az uralkodónak arra kell gondot viselnie, hogy népe legyen meg jól, nem pedig ön-maga: miképpen a pásztnak is az a tiszte, hogy nyáját legeltesse, ne saját magát, hiszen azért juhász! És a dolog természetében rejlő nagy tévedés, hogy a nép szegénysége a béke biztosítóka. Hol van több civódás, mint koldusok között? Ki törekszik inkább a helyzet megváltoztatására, mint akinek nem tetszik életének jelenvaló állapota? És a nyereség reményében ki tör merészebben mindennek felforgatására, ha nem az, kinek

nincs több veszíteni valója? Ha egy királyt annyira megvetnek és gyűlölnék, hogy nem maradhat tisztségében, csak ha erőszakoskodással, harácsolással, öldökléssel dúl-fúl és alattvalóit koldusbotra juttatja: jobban tenné, ha otthagyná királyságát és lemondana róla ilyen mesterkedések helyett, melyekkel ugyan megtarthatja hatalmának eszközeit, de elvesztegeti királyi méltóságát. Mert nem méltó a királyi tisztséghez, hogy koldusokat igazgasson, inkább gazdag, boldog embereket. Bizonyára ezt érezte a nemes, fenköltlelkű Fabricius is, midőn azt hangoztatta: inkább akar uralkodni gazdagok felett, mintsemhogy ő legyen gazdag. Bizony, aki kéjben és gyönyörűségben úszkál, míg jajveszékelés és nyögés veszi körül: nem országának, de börtönnek öre. Ugyancsak tudatlan orvos, aki a betegséget csak más betegséggel tudná gyógyítani. Aki nem tud polgárai életén másként segíteni, csak ha elveszi az élet javait, az vallja be, hogy nem tud szabad emberek fölött uralkodni, tehát változtasson tehetetlenségén és gögjén. —

Elmondhatnám nekik a makariaiak* törvényét, akik szintén nem messze esnek Utopiától: királyukat trónralépése napján nagy, kemény esküvésekkel kötelezik, hogy soha napján ezer aranynál többet nem tart kincstárában, vagy ennek megfelelő értékű ezüstöt. — Minthogy a királynak vissza kell adnia a törvényes összesen felül kincstárába begyűlt pénzt, nincs oka, hogy jogtalanságra keressen alkalmat. Ilyen király réme a gonoszoknak, a jók pedig szeretik.

Ha én ezt és ilyenfélét beszélnék embereknek, akik hevesen kardoskodnak az ellenkező nézet mellett, akár csak mesét mesélnék süket füleknek!"

„Kétségtelen, teljesen süketeknek!”, hagyta rá. „De Herkulesre! Nem is csodálom, mert őszintén szólva, úgy látom: ne is szólj efféléket, ne is adj ilyen tanácsokat, amelyeket bizonyosan meg nem fogadnak. Mert mi haszna és hol van útja szívükbe ilyen beszédeknek, mikor lelkiük betölti és ügüli az ellenkező meggyőződés. Barátok közt, meghitt beszélgetésben kedves az ilyen elméleti bölcsekedés, de fejedelmi

* *μακάριοι* (boldog) szóból alkotott helynév: Makaria — Boldogság.

tanácsban, ahol nagy dolgokat nagy tekintéllyességgel hányortgatnak, nincs helye ennek."

"Ez az", szólott ő. "Én is ezt mondtam: uralkodók mellett nincs helye a filozófiának."

"Nagyon is igaz", feleltem. "Az elméleti filozófiának nincs ott helye. — Van azonban gyakorlatibb bölcsészet is, mely ismeri a maga helyét, tudja kiosztott szerepét, értelmesen és méltósággal játssza. Ezzel élj! — A lehető legjobban játszd kiosztott szerepedet, különben elrontod az egész színjátékot, még ha a legtetszetősebb ötletedet is veted közzé. Így van ez az országzásban is, így a fejedelmi tanácsban. Ha a káros vélekedések nem is írthatók ki gyökerestül és a lelkekből fakadt tanács meg nem másíthatja a gyakorlatban megszokott bűnök: azért nem szabad cserbenhagynod az államot, mint ahogyan a viharba került hajót se bízd sorsára, amiért nem állíthatod meg a szeleket."

Szokatlan, újszerű beszéd nem vésődik az elmékbe és nem lesz súlya a másképp gondolkodóknál. Kerülő úton kell töreküned és igyekezned, hogy tehetségedhez képest mindenkor javára váljál. Ha pedig valamit jóra nem fordíthatsz, legalább azon munkálkodjál, hogy kevésbé legyen rossz. Mert nem folyhat minden jól, amíg mindenki nem jó. S erre még elvárhatunk néhány évig!"

"Ez csak úgy lenne lehetséges", felelte ő, "ha mások örültségét úgy akarnám gyógyítani, hogy velük őrvöngök. Mert igazmondás helyett bolondokat kellene beszélnem. Egyébiránt nem tudom, filozófus dolga-e hazudozni, nekem nem kenyerem. — Továbbá, ha mellőzni és mások szeme elől rejtegetni kellene mindent, ami az emberek elferdült erkölcsi számára esztelen-ség és lehetetlenség, úgy a keresztények elől el kellene hallgatnunk Krisztusnak úgyszólván összes tanításait. Ő azonban nem titkoltatni akarta ezeket, sőt meghagyta, hogy nyilván, háztetőkről hirdessék még azt is, amit övéinek csak fülébe súgott. Pedig ennek legnagyobb része jóval messzebb esik az emberek erkölceitől, mint az, amiket én elmondottam. Ravasz emberek a hitszónokok és úgy látszik, a te tanácsod szerint élnek, mikor az erkölcsöket, a fék ellen rúgdalódzó embereket Krisztus normájához igyekeznek alkalmazni: tanításait ólom mérővesz

szöként hajlítják erkölcsaikhez, hogy a kettőt valamiképpen összeegyeztessék. Mi haszna ennek, nem tudom, hacsak az nem, hogy nyugodtabban lehet rosszkodni. Így bizony én hasznavehetetlen vagyok királyi tanácsulések számára. Mert vagy különvéleményem van, ami annyit ér, mintha véleményem se volna; vagy azonos a többiekével, akkor csak balgaságuk segítője vagyok. —

Péter megjegyezte:

„Bajosán hiszem el neked, hogy abban az Újvilágban jobban kormányzott népeket találtál, mint a mi földünkön! Ostobábbak mi se vagyunk náluknál, sőt országaink régebbiek és a hosszú gyakorlat sokat talált fel az élet javára.” —

Válaszolta erre Szavajátszó Ráfáel:

„Szellemben, javakban nem vagyunk náluknál alábbvalóak, mégis bölcsebben intézik dolgukat, mint mi, szerencsésebben is járnak.”

„Kérlek, Ráfáel barátom”, szóltam. „Nagyon kérlek: írd le nekünk Utopia szigetét. Ne fogd rövide: sorold fel rendre földjeit, folyóit, városait, népét, erkölcsüket, szokásaikat, törvényeiket és mindent, amit csak akarsz elbeszélni. Tudod, hogy erről eddig mit se hallottunk!”

„Szívesen”, felelte ő. „Hiszen jól emlékszem mindenre. De ehhez nyugalom szükséges.”

„Menjünk be tehát ebédelni!” javasoltam. „Utána lesz időnk elég.”

„Úgy legyen” hagyta rám Ráfáel.

Erre bementünk és megebédeltünk. Ebéd után visszaültünk ugyanarra a helyre és ugyanúgy letelepedtünk. Meghagytuk a szolgálknak, hogy senki se zavarjon.

Giles Péter meg én vártuk, hogy Szavajátszó teljesítse ígéretét.

Midőn ez látta, hogy mohón lessük szavát, még kissé hallgatott, elmélyedve üldögélt, majd így kezdett beszélni:

UTOPIA SZIGETÉNEK TÖRVÉNYEIRŐL ÉS SZOKÁSAIRÓL

Délutáni beszélgetés, vagy második könyv.

„Utopia, vagyis Seholsincs szigetének közepe, legterjedelmesebb része, kétszázezer lépés. A sziget legnagyobb részét ilyen széles, csak a két végén keskenyedik el. Cirkalommal mérve, kerülete ötszázezer lépés. Növekvő hold formáját mutatja, melynek szarvai közt behatol a tenger. Ez mintegy tizenegyezer lépésnyi öblöt alkot, melyet egész nagy kiterjedésében szárazföld vesz körül, megvédvén a szelektől, úgyhogy nem háborog. sőt inkább csendes tóhoz hasonló. Ezáltal az egész belső partszegély alkalmas kikötőhely, honnan mindenfelé hajók indulnak, nagy hasznára az embereknek. A tengerszorost azonban sziklák és zátonyok teszik veszedelmessé. — Csak a lakosok ismerik a bejáratát; nem is fordul elő, hogy idegen merészkednék be rajta, hacsak nem utopiai kalauzolásával. —

Azt is beszéljük, de maga a föld képe is tanuskodik felőle, hogy ezt a földterületet nem zárta mindig körül a tenger. Utopus azonban: Seholsincs király, kinek győzelmes nevét viseli most a sziget, — ki durvaságból és parlagiságból műveltségre és emberiségre vezérelte népét, mely most szinte felülhaladja az összes halandókat, első győzedelme után nyomban tizenötezer lépésnyi átvágást létesített a szárazföld és e terület között, ami által a tenger körülömlő. —

A szigetnek ötvennégy városa van. Nagy és pompás valamennyi. Nyelvük, szokásaik, szervezetük, törvényeik teljesen egyformák. — Egyik sem esik egy napi járóföldnél távolabb a másiktól. Minden városból három bölcs és tapasztalt polgár összeül évenként megtárgyalni a sziget közös ügyeit Nekeresdben,* mert ezt a helyet — fő és székvárosuknak tekintik.

* Az eredetiben Amaurotum; Morus maga *evanidum* latin szóval magyarázza: elpárolgott, léggé lett: sehol sincs; Mentirum néven is említi egyszer, nyilván a mentire (hazudni) ígére való célzással.

A szántóföldek oly célszerűen vannak felosztva, hogy mindegyik városnak minden irányban legalább húszezer lépésnyi a határa; némelyiknek, ahol a városok egymástól távolabb fekszenek, sokkal több. Egyik város se akarja növelni határát, mert meglevő földjeiket se tekintik vagyonnak, hanem munkaterületnek. A szántókon szerte kényelmes mezei házak vannak, gazdasági eszközökkel felszerelve. A polgárok ezekben váltakozva lakoznak. Minden gazdálkodó család legalább negyven férfiből és nőből áll, két szolga van beosztva hozzájuk s érett, tekintélyes családapa-anya vezetése alatt állanak. Minden harminc család élén egy-egy előljáró van. Minden családból évenként huszan visszatérnek a városba, miután két évet a gazdaságban töltöttek. Helyükbe ugyanannyit rendelnek ki a városból. Ezeket a gazdálkodásban olyanok oktadják, akik már esztendeje vannak ott, hogy jövőre ezekből is oktatók váljanak. Így nincs egyszerre csupa új, tanulatlan földműves együtt, mert azt megsínylené a termelés. Ilyen szerrel váltogatják a földműveseket. Rendszeresen történik ez, hogy senki se kényszerüljön tartósan a keményebb életre: mégis sokan, akiknek gyönyörűség a föld munkálása, több évre is kéri beosztásukat. A szántóvetők művelik a földet, nevelik az állatokat, fát termelnek és szárazon-vízen hordják a városba. Különleges módon tenyésztik a rengeteg tyúkot: a tojást ugyanis nem rakják tyúk alá, hanem egyenletes hő gerjesztésével élesztik meg és költik ki a teméntelen tojást. Mihelyt a héjból kibújnak a csirkék, anyjuként követik és ismerik az embereket.

Lovat keveset nevelnek, szilajakat, csakis az ifjaknak lovaglásban való edzésére. Mert a földművelés és vontatás munkájára szarvasmarhákat használnak: hiszen erősebbek a lovaknál, kitartóbbak, nincs annyi betegségük, tartásuk kisebb költséggel és gondnal jár s ha a munkából kidőlnek, étkül szolgálnak.

A szemesnövényt csak kenyérül használják. — Tudják, pontosan kiszámítják, mennyi kell évenként a városnak és vidékének, mégis sokkal több gabonát termelnek és sokkal több barmot nevelnek, mint amennyire szükségük van: a fölösleget gyöngébb szomszédaiknak szánják.

Bármire van szükségük, ami falun nincs, a városból kéri

s ezt a városi hatóság minden akadékoskodás és cserebere nélkül megadja.

Minden hónapban ugyanegy napon ünnepre gyűlnek valahányan.

A földművesek előljárói megjelentik a városi hatóságnak, hogy a termés betakarításának napjára hány polgár kiküldését kérik és hogy az aratók melyik napon jelenjenek meg: így egy rövidke nap alatt végeznek a betakarítással.

Városaik közül elég egyet ismernünk: olyan a többi is. Amennyire a terep engedi, mind hasonló. Csak egyet ábrázolok tehát, mindegy, melyiket, de legjobb, ha Nekeresdet, mely a legnagyobb és melynek felsőbbbségét a többiek is ismerik.

Nekeresd szelid hegylejtőn terül el, majdnem négyzet-alakú. — A Szárazvíz-folyóig* terjed. A folyó tulsó partjával hfd köti össze: nem holmi gerendás, cölöpös, hanem faragott kövekből pompásan ívelő. — Másik folyójuk is van, kisebb ennél, de nyájas, kellemes: abból a hegyből fakad, ahol a város épült, kanyarogva szeli át közepén s a Szárazvízbe ömlik. Ez a folyó kevéssel a város mellett ered; kútfejét a nekeresdiek erődítésekkel kapcsolták a városhoz, hogy ellenséges betörés el ne zárhassa és el ne vágassa tőlük a vizet és meg ne zavarhassák. Innen a vizet téglacsatornákon a város különböző részeibe vezetik; magasabb pontokon pedig ugyane célból az esővizet gyűjtik tágas medencékbe.

Magas, széles fal keríti a várost, rajta sűrűn őrtornyok, bástyák. A falat három oldalról száraz, de mély és széles várokok kíséri, rakva tüskés bozóttal; a negyedik oldalon a folyó szolgál várárkul.

Az utcák építésénél nemcsak a közlekedésre gondoltak, hanem a szelek járására is. Meg nem szakadó, hosszú sorban áll a csupa színes épület; homlokzatukkal fordulnak egymás felé; köztük hús láb széles utca vonul. A házak teljes hosszában, hátsó oldalukon széles kert terül el és mindenfelől a szomszéd-

* Eredetileg Anydrus, a görög ὕδωρ (víz) ἄν fosztóképzővel: vízetlen.

dos kertek környezik. Minden ház kapuja utcára, hátsó ajtaja kertre nyílik. — Minthogy semmi se egyéni tulajdon, a házakat is minden tíz évben sorshúzás útján újra kiosztják.

Kertjeiket nagyrabecsülik. Szőlőt, gyümölcsöt, fűvet, virágot nevelnek azokban, olyan szépen, olyan gyakorlattal, hogy sehol se láttam bujábbakat. Nemcsak a maguk gyönyörűsége hajtja őket, kertjeik megművelésében az egyes utcák versenyeznek egymással. —

Ma minden ház tetszetős, háromemeletes; kívül gránitkő, vakolat, vagy téglá, belsejük is kőből van falazva. Tetejük lapos; ezt valami kemény anyaggal vonják be, mely olcsó, de a hőmérséklet változásait, a tüzet jobban állja, mint az ólom. Széltében használják az üveget, ezzel védik széltől az ablakokat, de tiszta olajba, vagy zsírba áztatott leplet is alkalmaznak erre, s ennek kettős a haszna: több világosságot bocsát keresztül és kevesebb szelet.*

Minden harminc család évenként előljárót választ, kit régebbi szóhasználat szerint syphograntus-nak** neveztek, most csak előljárónak. Minden tíz előljáró s családjaik élén főelőljáró áll, kit hajdan traniborus-nak*** hívtak. Az előljárók, számszerint kétszázan, esküt tesznek arra, hogy a nép jelöltje közül titkos szavazattal azt választják meg fejedelemül, akit legrátermettebbnek tartanak. Minden városnegyed ugyanis egy jelöltet ajánl a tanácsnak. A fejedelem hatalma életfogytig tart, kivéve, ha zsarnoklásra törekszik. A főelőljárókat évenként választják, de többnyire ugyanazokat; az előljárókat is évenként. A traniborok hetenként, ha az ügy kívánja, gyakrabban is, a fejedelemhez gyűlnek tanácsba, megtárgyalják a közügyeket, frissiben eldöntik a magánemberek pörreit, ha ugyan akadnak pörök; de ritkán akadnak. — Közügyeket tárgyalni a tanácson, vagy a népgyűléseken kívül: főbenjáró bűn. —

* Ólomkarikákba foglalt Mária-üvegről van szó.

** Syphos (kancsó) és grandis (nagy) szavakból tákolva: nagy kancsóból hörpöntgető embert jelent.

*** τρανός (nyilvános) és βορός (zabáló) szóból alkotva: közköltészen zabálót akar jelenteni.

Minden fontosabb kérdés az előjárók gyűlésébe kerül, kik azt az alájuk rendelt családok elé terjesztik és megbeszélik: határozatukat aztán megjelentik a tanácsnak. Némelykor az egész sziget népgyűlése elé kerül a kérdés.

A tanácsban az a szokás járja, hogy amit javasolnak, nem aznap, csak a másnapi ülésben kerül tárgyalásra. Azért van ez, hogy ki-ki a közérdeken törje a fejét, ne pedig azon, hogyan védhetné meg javaslatát, melyet frissiben vett nyelvére, hebe-hurgyán kikottyantott s aztán inkább akarja, hogy az állam szenvedjen csorbát, mint az ő véleménye; mert tiltja az ál-szemérem és az elfajult hiúság, hogy meggondolatlanak látszunk; aki ugyanis meggondolt, előbb gondolkodik, aztán beszél.

Van egy mesterség, melyet mindenki ismer, férfiak és nők egyaránt: ez a földművelés, Gyermekségüktől fogva tanulják. Részben az iskolában nyernek előzetes kiképzést, részben pedig a várossal szomszédos földeken, szinte játszva tanulják: nemcsak nézik, de testedzésre való alkalmul is felhasználják. Amint mondtam, a földművelést mind tudják. Ezenkívül mindenki még egy külön mesterséget tanul: gyapjúszövést, lenfonást, kőművességet, ács, kovács, asztalos mesterséget. Ezekenkívül más mesterséget nem igen tartanak magukhoz méltónak.

Ruhájuk az egész szigeten egyforma és mindenkor állandó. Csak férfi és nő, házasemberek, illetve leányok-legények közt van különbség. Szemre csinos, kényelmes viselet, hidegben, melegben is hordható. Mondom: ruháit minden család maga készíti el. Egyéb mesterséget azonban ki-ki külön tanul. Nemcsak a férfiak, de a nők is. Éppen csakhogy a gyöngébb nem könnyebb foglalkozást űz: gyapjúval, lennel foglalatoskodik s a férfiakra hagyja a többi, a nehezebb művességet. Általában mindenki atya mesterségét tanulja, hiszen ez már a vérében van a legtöbb embernek. Akit azonban más mesterségre hajt a lélek, annak megtanulása céljából örökbefogadás módjára, megfelelő más családba teszik át és nemcsak atya, de a hatóság is gondot visel arra, hogy tekintélyes, tisztességes családapa keze alá kerüljön. Aki már sikeresen kitanult egy mesterséget és

még másikat is kíván: ugyanígy teszik át és ha már mindkettőt tudja, bármelyiket üzheti, kivéve, ha a városnak valamelyikre nagyobb szüksége van.

Az előljáróknak egyetlen és főkötelessége gondot viselni és felügyelni, hogy senki se henyéljen, mindenki szorgoskodjék a maga dolgában. De igavonó módjára nem kell kora hajnaltól késő éjszakáig szünetlen munkában görnyedniök. Pedig Utopia kivételével, szinte mindenütt ilyen, rabszolgasornál is nehezebb fáradtság a kézművesek élete. Huszonnégy órára felosztott napjukból hat órát munkának szentelnek: hármát dél előtt, aztán ebédelnek, ebéd után két óra hosszát pihennek, majd további három órást munkájukat vacsorával végzik. — Az alvás ideje nyolc óra. A munka, étkezés és alvás óráin felül mindenki tetszése szerint tölti idejét, de nem úgy, hogy fényűzésre, lustálkodásra pocskolja, hanem hajlandóságához képest, tanulmányokra fordítja. Munkálkodáson felül való szabadidejüket legtöbbször tudományokra szánják.

Rendszer, hogy naponként a hajnali órákban nyilvános előadások vannak. Ezeken mindenki megjelenhetik, de csak azok számára kötelesség, akiket névszerint kijelöltek tanulmányok folytatására. Mégis minden rendű férfiak és nők nagy számban özönlének ezekre az előadásokra, mindegyik azt hallgatja, amihez kedve van. Az se tilalmas azonban, ha valaki ezt az időt is saját mesterségével akarja tölteni; és sokan vannak, akiknek lelke nem hajlik a fegyelmezett elmélyedésre; ezeket is megdicsérik, mert hasznára vannak a köznek.

Vacsora után egy óráig játszanak. Nyáron a kertekben, télen a közös étkezőtermekben: vagy zenélnek, vagy beszélgetéssel szórakoznak; a kockát és a többi haszontalan, veszélyes játékot egyáltalában nem is ismerik. Mindössze két játékféljük van, hasonlóak az ostáblához, az egyikben szám harcol szám ellen — a másikban az erények lépnek csatarendbe a bűnök ellen. —

Tévedés ne essék, szóvá kell tennünk valamit:

Feltehetnétek, hogy a hatórás munkaidő mellett hiány támad a szükségletek terén. Ez azonban semmiképpen sem áll. Ottlétem idején az élet szükségletére, vagy kényelmére szolgáló

javak terén nem volt hiány, sőt felesleg mutatkozott. Könnyen megérthetitek ezt, ha fontolóra veszitek, hogy más népeknél a lakosság mekkora hányada tétlen. Elsőbben is a nők, az összes népségnek mintegy felerésze. — Vedd hozzá az összes gazdagokat, a földesurakat, akiket köznyelven úriembereknek neveznek, és a nemeseket. Nézd szolgálkat, csatlósait gyűlevész hadát! Hát még az egészséges, épkezű koldusokat, kik dologkerülés céljából betegséget színlelnek. Életszükségleteinket sokkal kevesebben teremtik elő, mint gondolnád. Lásd be azt is, hogy ezek közül is kevesen munkálkodnak hasznos mesterségekben. Mert ott, ahol mindent pénzért végeznek, sok haszontalan, teljesen felesleges mesterséget is kell üzni a fényűzés, a szórakozás kiszolgálására. Ha csak az a sokaság is, mely most szorgoskodik, arra a kevés mesterségre szorítkoznék, ami keveset az élet célszerű fenntartása kíván, akkor szükségképpen olyan bőség támadna s az árak úgy leszállnának, hogy abból a termelők el nem tengethetnék életüket. És ha mindazok, akik most haszontalan mesterségeket üznek, továbbá, akik henyeségben és tétlenségben tespednek és akik közül egyegy annyit fogyaszt a dolgozók termelte javakból, amennyit a dolgozók közül ketten; ha mindezek ugyancsak hasznosakká válnának: könnyen beláthatod, mily csekélyke idő kell mind annak előállításához, ami szükségletünkre és kényelmünkre kell, sőt az igazi és természetes élvezetekhez is. Akkor elegendő, sőt fölöslen lenne minden, ahogy ezt Utopiában a tények igazolják.

Ott ugyanis városonként az összes, kor és erő tekintetében munkaképes férfiak és nők közül alig ötszáznek engedélyeznek fölmentést a munka alól. Ezek közé tartoznak az előljárók; őket a törvény ugyan mentesíti, azonban nem élnek ezzel a szabadsággal, hogy példájuk is munkára ösztönözze a többieket. Ugyanilyen mentességet élveznek azok, akiknek a papok ajánlatára a nép határozata és az előljárók titkos szavazata a tudományok elsajátítására örök mentességet engedélyez. Aki azonban a hozzáfűzött reménységet be nem váltja, visszakerül a kézművesekhez. Ezzel szemben nem ritka eset, hogy kétkézi ember oly okosan használja fel szabad óráit tudományos foglalatosságra, oly szorgosan, hogy felmentik ipara alól és a tudósok

osztályába sorozzák. A tudósok osztályából kerülnek ki a követelek, papok, főelőjárók, sőt közülük választják a fejedelmet is, kit hajdani nyelven barzanesnek, újabban Népenincs-nek* neveznek. —

A lennel kevesebb a munka, ezért inkább ezt használják. A vászonnak csak fehérségét nézik, a gyapjúnak tiszta voltát; finomságra nem ügyelnek. Másutt: egy-egy embernek négy-öt különböző színű gyapjúköpönyege van és ugyanannyi ruhája; a kényeskedőknek éppenséggel tíz. Itt: ki-ki beéri eggyel, többnyire két esztendeig is. De miért is kívánna többet? Így is védve van a hidegtől, így is csinos lehet.

Mint hogy mindenki hasznos munkát űz, kevesebb foglalatosság kell mindennek elvégzésére. Nem csoda, ha a javak olykor felhalmozódnak. Ilyenkor rengeteg sokaságot vezényelnek ki a közutak javítására, ha ugyan van hibás út. Gyakran azonban ilyen munkákra sincs szükség s a munkaidőt általánosan leszállítják. A hatóság ugyanis nem terheli fölöslen kellett munkával a polgárokat: az ország alkotmánya főképpen arra irányul, hogy a közszükségletek kielégítése után, testi szolgamunka helyett, minél több idő maradjon a lélek szabad-sága s az összes polgárok művelése javára. Szerintük ugyanis ez az élet boldogsága.

Lássuk most a közállapotokat, a társadalmi életet, a javak felosztásának módját. A polgárság családokból áll; a családtagok nagyjából rokonok. Mikor a nők felsejülnek, férjhezmennek és férjüket otthonába követik. A fiak és unokák megmaradnak a családban s a legidősebb szülének engedelmeskednek, míg az öregség meg nem higitja eszét; akkor a korban következő lép helyébe. Minden város hatezer családból áll, környékétől eltekintve. Hogy a polgárság száma ne csökkenjen, módfelett meg se szaporodjék, gondoskodnak arról, hogy egy családban se legyen tíznél kevesebb és tizenhatnál több felnőtt. A gyerekek számát ugyanis szabályozni nem lehet. Akik valamely családban számfelettiek, néptelenebb családokba helyeződnek át. És ha az egész város túlnépesedik, kipótólják más váro-

* Ademus = a fosztóképzővel $\sigma\mu\eta\delta$ (nép).

sok gyengébb lakosságát. Ha pedig véletlenül szükségesen felül duzzad az egész sziget lakossága, akkor az összes városokból összeírt polgárok, saját törvényeik szerint, gyarmatot alapítanak a legközelebbi szárazföldön, ahol a bennszülötteknek fölös és parlag területeik vannak. A bennszülöttek velük élhetnek, ha kedvük tartja. A barátságos népekkel társulnak, ugyanazon életmód, ugyanazon erkölcsök mellett könnyen összeolvadhatnak mindkét nép javára. Saját szervezetükkel elérik azt, hogy az előbb szükösnek, soványnak látszó terület, mindnyájuk számára dússá válik. A maguknak szánt földről azonban kiűzik azokat, akik nem fogadják el törvényeiket. Ha ellenállásra találnak, hadba szállnak. Mert felette igaz okon való háborúnak tartják, ha valamely nép használatlan és parlag földjei művelését és birtoklását megtagadja olyan más néptől, mely a természet rendje szerint onnan szerezhetné táplálékát.

Viszont: ha valamely városnak népessége megcsappan és a sziget egyéb részeiből, a többi város kára nélkül nem pótolható, akkor a gyarmati polgárok visszavándoroltatásával egészülnek ki. Inkább hagyják ugyanis veszni gyarmataikat, mint-hogy a sziget városai közül egy is megcsorbuljon. Egyébként ilyen eset a századok folyamán állítólag csak kétszer fordult elő, mikor gyilkos pestis dühöngött.

De visszatérek a polgárok életére. Amint mondtam, a családok feje a legidősebb. A feleség engedelmeskedik férjének, a gyermek szülőjének, általában az ifjak az idősebbeknek.

A város négy egyenlő kerületre van osztva. Minden kerület közepén áru piac van. Ide, meghatározott házakba hordják össze termékeiket mind a családok; a különböző árukat külön tárházakban helyezik el. Ebből minden családapa azt igényli, amire neki és családjának szüksége van; meg is kap mindent pénz, vagy egyéb ellenszolgáltatás nélkül. Miért is tagadnák meg tőle? Hiszen minden jószágnak bőviben vannak és attól se félnek, hogy valaki többet kíván, mint amennyi a szüksége. Gondolják: miért igényeljen a kelletnél többet, mikor bizonyos lehet abban, hogy a jövőben se lesz soha hiányossága. Csak a nélkülözéstől való félelem teszi iriggyé és ragadozóvá az összes élőlényeket, de csupán az emberben fajul gőggé, ami-

kor dicsőséggé fújja fel, hogy javai feleslegének fitogtatásával másokat felülmúl. Utopia szervezete mellett ennek a véteknek nincs tere.

Az előbb mondott piacokon felül élelmiszerpiacok is vannak a városon kívül kijelölt helyeken, hogy a folyóvíz mossa el a mocskot, a szennyet. Nemcsak a zöldséget, a fák gyümölcsét és a kenyeret szállítják ide, hanem az étkül szolgáló halakat, négylábúkat, szárnyast is. Ide hozzák a szolgál-leölte és megtisztította vágómarhákat. Nem tűrik ugyanis, hogy polgáraik megszokják az állatok mészárlását, mert véleményük szerint, ettől fokozatosan kivész a legemberibb érzés: a gyöngédség. Azt se engedik, hogy a városba szennyet, mocskot hordjanak, melynek rothadása megfertőzi a levegőt és betegséget okoz.

Minden utcában, egyenlő távolságra tágas termek vannak, mindegyiknek más és más a neve. Itt laknak az előljárók, akik harminc családot gondoznak. Az utca mindkét oldalán van tizenöt-tizenöt. Ezek az étkezők. Meghatározott órákban az összes termek gondnokai megjelennek a piacon s gondozottjaik számához képest igényelnek élelmet.

Elsősorban a betegekre viselnek gondot. Közkórházakban ápolják őket. A város körül, kevéssel a falakon kívül, négy kórházuk van. Tágasságuk egy-egy kis várossal felér. Ha sok a beteg, nincsenek összezsúfolva, s jó távol tudják tartani a többiektől az érintéssel fertőző betegeket. Ezek a kórházak minden gyógyszerközzel fel vannak szerelve és el vannak látva; az ápolás is gyöngéd és gondos, folyvást vannak ott felette tudós orvosok is. Mégse kényszerítenek oda senkit: de nincs a városban olyan, aki ellenére lenne gyógyulásának s inkább akarna otthon fekédni, mint ott. — A betegek gondnoka, orvosi rendelés szerint kapja az élelmiszereket: annak a javát, amit az egyes étkezőtermek közt, ellátottjaik számához képest kiosztanak.

Csak a fejedelemre, főpapokra és főelőljárókra vannak külön tekintettel, meg a követekre, valamint a többi külföldiekre, ha ugyan vannak ott külföldiek. Kevesen vannak és ritkán; de akik ott vannak, külön kijelölt és berendezett házakat használhatnak.

Bizonyos órákban, trombitaszóra, ezekben a termekben gyűlnek ebédre, vacsorára az előljáróság alá tartozók, kivéve a kórházban, vagy otthon betegeskedőket.

A termék szükségletének fedezése után bárkinek szabad a piacról eleséget hazavinnie. Tudják ugyanis, hogy ezt bolondjába senki se teszi. Mert, ha az otthoni étkezés nem is tilos, senki se csinálja azt szívesen, nem is illik; de ostobaság is lenne gyöngébb ételek készítésével vesződni, mikor a közeli étteremben pompásabb, derekabb készlet várja. —

A férfiak fal mellett ülnek, a nők kívül, hogy hirtelen rosszullettük esetén, ami gyakori a viselősnél, rendbontás nélkül kimehessenek a szoptatószobájába. Ezek ugyanis csecsemőkkel külön étkezőben ülnek, ahol mindig van tűzhely és tiszta víz, bölcső is a kicsikék ringatására. Szoptatás után a tűzhelynél kibonthatják a pólyát és eljászogathatnak. Minden nő maga szoptatja gyermekét, ha csak meg nem hal, vagy meg nem betegszik. Ebben az esetben az előljárók feleségei keresnek hamar szoptatót. —

A szoptatószobájában vannak az ötévesnél kisebb gyermekek. A serdültkort még nem ért többi gyermek vagy fel szolgál az asztaloknál, vagy, ha ehhez még kicsiny, ott áll még pedig teljes csendben. Mindezek azt eszik, amit a felnőttek nyújtogatnak nekik; más, külön étkezési idejük nincs.

Az első asztal közepén, a főhelyen ül az előljáró a feleségével. Ez az asztal emeltebb helyen áll, innen a teremben levő egész gyülekezet látható. — Az étkes tálakat nem a főhelyről elindulva szolgálják fel, hanem a legjobb falatokat először a kitüntetett helyen ülő véneknek viszik; a többiből aztán mindenki egyformán kap.

Minden ebédnél és vacsoránál valami erkölcsös tartalmú olvasmányt hallgatnak meg, ez azonban rövid, hogy ne ұntasson. Azután a vénék indítják meg a beszélgetést, mely tisztes, de nem szomorú és nem száraz. — Vacsoránál mindig van zene és sose hiányzik a csemege. —

Természetük derűs és nem tilalmaznak semmi élvezetet, amiből baj nem lesz.

Igy élnek a városban. Vidéken azonban, ahol jóval távolabb vannak egymástól a lakások, mind otthon étkeznek. Min-

den családnak megvan az elesége, hiszen a városiakat is ők látják el.

Ha valaki meg akarja látogatni más városban lakó barátját, vagy kedve van más helyet látni, könnyen engedelmet nyer erre az előljáróktól, vagy a főelőljáróktól, kivéve, ha szükség van rá. Csoportokat is indítanak egyszerre, fejedelmi levéllel, mely az utazási engedélyt s a visszatérés időpontját tartalmazza. Ha valahol egy napnál tovább időznek, ki-ki a maga mesterségét folytatja s az ugyanazon mesterséget folytató művesek emberséggel fogadják őket.

Ha valaki maga szántából kószál városa határain kívül s rajtaérik, hogy nincs hatósági engedélye, becstelennek nyilvánítják, szökevényként hazatoloncolják és keményen megbüntetik; ha pedig újra erre vetemedik: szolgaságra vetik. Atyja beleegyezésével és felesége tudtával mindenki szabadon bolyonghat városai határaitban, ha kedve tartja; de ha faluba ér, addig nem kap enni, míg a délelőtti, illetve vacsora előtti munkaidőt le nem dolgozta. — Láthatjátok, hogy henyélésre nincs lehetőség, dologkerülésre nincs ürügy. Nincs bormérés, sörház, bordély, züllésre alkalom, büntanya, játékbárlang hanem mindnyájan az állandó hasznos munkálkodásra és tisztaságos pihenőre ügyelnek.

Ilyen jóerkölcű nép, szükségképpen tehát bővében van minden jónak, amiben egyenlőképpen részesülnek mindnyájan: nem csoda, ha nincs köztük se nyomorgó, se koldus. A nekeresi országtanácsban (amint mondtam: ide évenként minden város három követet küld!) először is azt állapítják meg, miben hol van bőség s ugyanabból hol van hiányosság. Egyiknek inségét a másik fölöslegéből pótolják ki. — Ilyenképpen egy család az egész sziget. Ha már két évre el vannak látva, vagyis a jövő esztendei lehetőségekről is gondoskodtak, akkor a többletet külföldre szállítják: hetedrészét a vidék szegényei közt osztják szét, a többi közepes áron eladják. Ebből a kereskedésből ilyen módon hazahozhatják, amiben otthon szükkölködnek; ámbár a vason kívül, úgyszólván semmi ilyes sincs; továbbá nagymennyiségű aranyat, ezüstöt szereznek. Régi szokás ez náluk s így ebből a két anyagból hihe-

tetlen menniység gyűlt be hozzájuk mindenünnen. — Midőn háborúra kerül a sor, magas zsoldon, külföldi katonákat toboroznak, kiket szívesebben vetnek pusztulásra, mint saját polgáraikat. Tudják, hogy nagy pénzen az ellenséget is meg lehet venni, vagy árulót találva, vagy konkolyt hintve közéjük. —

A dolgok bölcs mérlegelője nem fog ezen csodálkozni: ha egyéb berendezkedésük is annyira különbözik a mienktől, hát az arany és ezüst felhasználása tekintetében is inkább a maguk szokása szerint járnak el, nem a mienk szerint!

Maguk nem használnak pénzt. Csak arra az esetre őrzik, ha hasznát vehetik, de lehet, hogy ez sose következik be. Eközben a náluk levő aranyat és ezüstöt, melyből a pénz készül, senki se becsüli többre, mint amennyit használhatóságuknál fogva megérnek. Már pedig, ki ne tudná, hogy alatta maradnak a vasnak! Herkulesre! A vas époly nélkülözhetetlen az embernek, akár a tűz, a levegő. Az aranynak, ezüstnek ellenben semmi olyas tulajdonságot sem adott a természet, amit könnyen ne nélkülözhetnénk. Csak az emberi balgaság értékeli ritkaságukat. Bezzeg, a természet: ez a gondos szülő, kezünk ügyébe rakott minden jót: a levegőt, a vizet meg a földet is, de alaposan eldugta azt, ami hívságos, ami haszontalan. Már most, ha ezeket a fémeket ott valami toronyba, lakat alá helyezzék: amilyen oktan a tömeg, meggyanusíthatná a fejedelmet és a tanácsot, hogy furfanggal elvonják a nép elől s maguk húznak belőle valami hasznot. — Ennek elkerülése céljából olyat eszeltek ki, ami egybehangzó többi intézményükkel, de hihetetlen azok számára, akik nem ismerik szokásaikat. Nagyon eltérnek ezek a mi szokásainktól, ahol oly sokat ér az arany és azt annyira őrzik. — Evéshez-iváshoz olcsó, de nagyon csinos agyag- és üvegedényeket használnak, míg azokat a bizonyos szennyedényeket, nemcsak a közös étkezőtermek, de a magánházak részére is, aranyból és ezüstből készítik. Ugyanilyen fémekből kovácsolódnak a kéz- és lábbilincsek, melyekkel rabszolgáikat szedik ráncba. Végül, akik valami becstelen bünt követtek el, azoknak aranyfüggők csüngenek a fülükből, aranygyűrű van az ujjukon, aranylánc a nyakukon és aranyabroncs a fejükön. Így minden módon gondoskodnak arról,

hogy az arany és ezüst megvetés tárgya legyen. Más nemzetek úgy válnak meg ezektől a fémektől, mintha beleiket tépnék ki; a seholsincsek, ha egyszer mindezt kiszarolnák tőlük, olybá se vennék, mintha egy garast dobtak volna ki. A vizparton gyöngyöket gyűjtenek; a hegyekben gyémántot és barnarezet; nem keresik, de amit véletlenül találnak, összeszedik. Ezeket kisdedeikre aggatják; tetszik is azoknak zsenge korukban ez az ékesség; mihelyt azonban megjön az eszük, épúgy másfelé fordul figyelmük, mint ahogy a mi gyermekeink idővel elhánnyák a diót, a gombot, a labdát. Nem kell ehhez szülői intés: maguktól teszik, mert nagy gyerekek ez már nem való.

A szeleburdiak* követsége alkalmával tapasztaltam legélénkebben, intézményeik és gondolkodásuk tekintetében mennyire különböznek a többi nemzetektől. Ottlétem idején érkeztek Nekeresdbe. — A szeleburdiak messze laknak és kevés érintkezésük volt Utopiával. Értésültek arról, hogy testét ott senki se cifrázza; azt gondolták tehát, hogy nem is telik erre szegényeknek. Gőgös-oktalanul elhatározták tehát, hogy pompásan felcicomázva, valósággal istenek gyanánt fognak megjelenni a nyavalyás utopiaiak szeme előtt és ruhájuk ragyogásával kápráztatják el őket. Így hát három követük száz kísérvél érkezett, tarkabarkán öltözött valahány: sokan selyemben. A követek pedig, hazulról nemesemberek lévén, ruhájuk aranyhímzés, rajtuk aranyláncok és fülbevalók, kezükön aranygyűrű, kalapjukról gyönggyel, drágakővel ragyogó kösöntyük függtek.

A külföldetjárt kevesek kivételével, persze, a seholsincsiek szemében mindez a pompázatos felszerelés: megbélyegzésnek látszott. Gazdáik helyett a legkisebb személyiségeket üdvözölték, míg a követeket, mert aranyláncot viseltek, rabszolganak hitték és ügyet se vetettek rájuk. Láttad volna a fiúkat, akik már elvetették a gyöngyöket és drágaköveket! Mikor meglátták a követek kalapjának fityegőit, megbökték anyjukat és titkon megkérdézték:

„Anyá, mondd, miért van ennek a nagy kamasznak gyöngye és drágaköve? Hiszen, már nem kisgyerek!”

A szülék is komolyan felelték:

* Anemoliak = ἀνεμόλιος, szeleburdi.

„Hallgass! Gondolom: a követek bohócái ezek” —

Bezzeg, amikor a követek néhány napig ott tartózkodtak, ugyancsak zavarba jöttek, látván, hogy mennyire semmibeveszik a rengeteg aranyat, melyet náluk otthon olyan becsületben tartanak. Hiszen itt egy szökött rabszolga bilincseibe több aranyat és ezüstöt kovácsolnak, mint amennyibe hármuk fölszerelése került. Kedvük lekókadtt, szégyenkezve vetették le a kérdésre szánt cifraságukat, különösen, amikor közelebbről ismerkedtek meg Utopiával s megértették erkölcsüket, szokásaikat.

Csodálkoznak azon, hogyan tetszhetik embereknek ilyen kis drágakövecské kétes csillogása, mikor bízvást bámulhatnák a csillagokat, vagy akár a napot. És ki olyan buta, hogy előkelőbbnek gondolja magát a finomabb szövésű gyapjú miatt, hiszen, akármilyen finoman van is szöve, előbb birka hordta s az a birka azóta is birka maradt. Azt is csodálják, hogy a tulajdonságainál fogva oly haszontalan aranyat minden nemzetek olyan nagyra becsülik, hogy annál még az embert is kevesebbre értékelik, pedig általa és csupán az ember használatában számít az arany értéknek. Annyira mennek ebben, hogy akármely tökfilkó, akinek annyi esze sincs, mint egy fatuskónak, butaságánál csak szemtelensége nagyobb: szolgálatában tarthat számos bölcs és derék embert csak azért, mert nagy rakás arany jutott ki neki. Ha pedig a vakszerencse, vagy valami törvénycsavarás, mely épúgy mélybe vethet a magasból, mint a vakszerencse, ezt az aranyat gazdájától rokonságának legaljasbb fickójához viszi át, nem csoda, ha hamarosan saját szolgájához szegődhetik be szolgának... mintha csak járuléka, függeléke lenne a pénznek.

De még sokkal jobban csodálják és lenézik azok butaságát, akik csaknem isteni tiszteletben részesítik a gazdagokat noha sem adósaik, sem lekötelezettjeik; semmi másért, csak azért, mert gazdagok. Pedig tudják róluk, hogy piszkok, hogy fősvények és azt is holtbiztosra vehetik, hogy arányaik tömegéből világéletükben egy vasat se fognak látni.

Ilyen és hasonló vélekedésekben nőnek fel, hiszen olyan országban nevelkednek, melynek berendezkedése távol áll az efféle ostobaságoktól; a tudomány és irodalom is megerősíti őket ebben.

Kevesen vannak ugyan egy-egy városban, akikben már kis-

fiú koruktól fogva felfedezték a kiváló észet, jeles szellemet és a szép mesterségekre való hajlandóságot, s akik tudományos hivatással egyéb munka alól mentesek, mégis az összes fiúkat bevezetik a tudományosságba és a nép jórésze: férfiak és nők, mint már mondtam, tanulmányokkal töltik munkától ment óráikat. —

Ismerik a csillagok pályáját és az égitestek mozgását. — De nem is álmodnak arról, hogy van-e a bolygónak „kedvező”, vagy „kedvezőtlen” állása és hogy micsoda szélhámos-ság az egész csillagjóslás. De hosszú tapasztalat alapján, előre tudják az esőt, a szelet és az időjárás egyéb változásait. —

A bölcsezetben, nevezetesen az erkölcstanban, arról vitáznak, mint mi: a lélek, a test és a külvilág javairól; vajjon javak-e mindezek, vagy csupán a lelki adományok. Szólnak az erényről és a gyönyörűségről. Mindenekfelett azonban legfőbb kérdésük, miben rejlik az ember boldogsága: egy, vagy több dologban-e. Ebben a kérdésben a tekintélyesebbek egybehangozón a gyönyörűség pártján vannak; ebben látják az emberi boldogság teljességét, vagy legalábbis javarészét. És váltig csodálkozhatunk, hogy ennek a gyönyörűségről szóló tannak támaszát vallásukban lelik, mely méltóságos és szigorú, majdnem komor és bús. A boldogságot ugyanis úgy fejtetik, hogy az alaptételt mindig a vallásból merítik. Összekapcsolják az észokokkal dolgozó bölcsezzettel, mert enélkül az ész gyöngének és tehetetlennek tartják a való boldogság kinyomozására.

Ezek a vallási alaptételek a következők: A lélek halhatatlan; Isten kegyelméből boldogságra született; ez életünk után erényeinkért és jótetteinkért jutalmat, bűneinkért büntetést kapunk. Ámbár ezek vallási tételek: az értelem is arra vezérel, hogy higgyük és fogadjuk el. Habozás nélkül kijelentik: ezen előfeltételek nélkül senki se lenne oly ostoba, hogy árkon-bokron át ne hajszolná a gyönyörűséget, csupán ezek az alaptételek óvják meg, hogy kisebb gyönyörűségért fel ne áldozza a nagyobb, különben úgy kergetné, hogy baj lenne a vége. Hiszen valóban oktalanság lenne az erény meredek, nehéz útját járni, nem élvezni az élet kellemetességeit, sőt önként vállalni a fájdalmakat, amiknek semmi jutalma se várható. Mi is le-

hetne a jutalom, ha ezt az egész életünket bajoskodva, nyomorultan töltöttük! Ugy gondolják tehát, hogy a boldogság nem található mindenféle gyönyörűségben, csakis a jóban és tisztelenben.

Más felfogás szerint, a boldogság a legfőbb jó, hozzá maga az erény vonja természetünket s így a boldogság az erényből fakad. Azt fejtetik ugyanis, hogy erény: a természet szerint élni, ahogy maga Isten teremtet minket; követni kell a természet irányítását s eszünk megmondja, mit kell kívánnunk, mit kerülnünk. A halandókban mindenekelőtt az ész gyújtja föl a fölséges Ursten szeretetét és tiszteletét. Neki köszönhetjük létünket és hogy lehetőségünk van a boldogságra. Továbbá az ész indít fel és buzdít minket, hogy lehetőleg legkevésbé nyomott és lehetőleg vidám életet éljünk mi magunk s ezt mutassuk mindenki másnak; hogy erre jussanak el a mi segítségünkkel, alkalmazkodva a természethez. Hiszen az erény legkomorabb és legridegebb követői és a gyönyörnek gyűlölei se hirdettek soha csak munkát, virrasztást, mosdatlanságot, hogy egyben meg ne parancsolják, tehetséged szerint, mások inségének és bajának enyhítését és ne tartsák dícséretes, emberséges eljárásnak, hogy az ember embertársának üdve és segedelme legyen. Már pedig, ha nagyon emberséges dolog mások terhet könnyítenünk s elűzve bánatát, visszaadni őt az élet kellemetességeinek, vagyis a gyönyörűségnek (és az ember ezt az erényt gyakorolhatja leginkább!): nemde a természet ösztönöz arra mindenkit, hogy önmagával szemben is ugyanígy járjon el. Miért lennél kevésbé kegyes magad iránt, mint ahogy másokhoz kell lenned? Midőn a természet arra int, hogy másokhoz jó légy, nem parancsolja ugyanakkor azt, hogy önmagaddal szemben bős és kegyetlen légy! Azt mondják, hogy a kellemes életet, vagyis a gyönyörűséget minden cselekvésünk végcéljául maga a természet rendelte nekünk. Rende-lése szerint élni: erény.

A természet arra rendeli az embereket, hogy egymást kölcsönösen derűsebb életre segítsék. Méltán: mert nincs felsőbbrendű ember, akire külön gondja lenne a természetnek. A természet mindenkit egyformán melenget, egyenlő szeretettel karol át. Így tehát azt is megparancsolja, ne keresd úgy a magad ja-

vát, hogy mások kárára légy. — E törvények tiszteletbentartása mellett gondot viselned a magad előnyére: bölcsesség, a közjóra: kegyesség. De mások gyönyörűségébe gázolni, míg a magadét hajszolod: jogtalanság. Ha pedig magad lemondasz valamiről, hogy másoknak adhasd: emberség és jóság; soha annyit el nem von, mint amennyit szerez. Mert jótett fejében jót várj. Továbbá a jócselekedet tudata és istápoltjaid szerető, jóakaró hálája több gyönyörűséget szerez lelkednek, mint amennyit testedtől megvontál. Végül a hívő lélek könnyen ráhagyatkozik arra is, hogy Isten az ideig tartó, kicsiny gyönyörűség fejében nagy és el nem múló örömmel fizet. Mindebből tehát serény művelkedéssel és a dolgok fontosságával azt következtetik, hogy minden cselekvésünk, de köztük még virtusaink is, végcélul a gyönyörűségre, a boldogságra irányulnak.

Gyönyörűségnek nevezik a testnek és léleknek minden indulatát és állapotát, mely a természet szerint, élvezetet okoz. Nem hiába hangsúlyozzák: természet szerint. Mert nemcsak az érzés, de az egyenes gondolkodás is arra hajt, amit nem jogtalansággal érünk el, amiért nem áldozunk fel különb élvezetet, aminek nem letörés a következménye: ami természet szerint való gyönyörűség. Azt tartják, hogy nem vezet boldogságra semmi, amit az emberek ostoba egyetértéssel jónak játszanak, de a természet ellen való. — Sőt, ha egyszer elfogadták és nagyon hódolnak ezeknek, annyira igénybe veszi a lelkeket a hazug gyönyörűség, hogy helye se marad az igazi, a gyökeres élvezeteknek. Mert sok olyan dolog van, melyekben természet szerint semmi jó sincs, sőt sokkal inkább rosszat tartalmaznak: alantas vágyak kergesége mégis úgy rávisz, hogy nemcsak a legnagyobb gyönyörűségnek számítanak, hanem egyenesen élet-céloknak.

Ilyen kerge gyönyört követnek azok, akikről már szoltam s akik azt hiszik, hogy annál különbek, mennél különb a ruhájuk. Kétszeres tévedés! Sem a ruhájuk nem jobb, sem ők maguk. Egyforma haszna van a szövetnek, akár finomabb szövésű, akár durvább. És ezek az emberek mégis fennhordják az orrukat, mintha a természet tüntetné ki őket, nem saját tévedésük. Mintha a ruhától saját értékük növekednék meg: az elegáns ruha jogán olyan köszöntést követelnek, melyet rosszabb ruhá-

ban el nem várhatnának és felháborodnak, ha ezt meg nem kapják.

De nem ugyanilyen esztelenség-e ragaszkodni az üres, mit se használó köszöntéshez? Mert ugyan minő természet szerint való, igaz gyönyörűséget okoz, ha kalap nélkül látod mások fejbúbját, vagy meghajlítva térdét? Meggyógyul ettől a te térdedben a köszvény, vagy megenyhül fejedben az elmezavar?

Csodás, hogy csalóka gyönyörűségükben képzelődve, milyen tetszelegve bolondoznak azok is, akik nemesség címén legyezgetik és csodálják magukat: mert ennyi, meg annyi nemestől származnak, kiknek hosszú sora gazdag volt, földbirtokos . . . mert ez jelenti a nemességet. De hajsza! nyíval se éreznék magukat kevésbé nemeseknek, ha őseikről semmijök se maradt volna, vagy maguk herdálták volna el, ami rájuk maradt.

Mint mondtam, azokat is ideszámítják, akik a gyöngyöktől és drágakövektől vannak elragadtatva. Addig meg nem vesznek ilyet, míg az eladó meg nem eskszik és biztosítékot nem ad, hogy az a gyöngy, vagy drágakő: valódi. Ilyen óvatosság, hogy a valódi helyett szemüket utánzat ne csalja meg. De, ha nézed és a valódit nem tudod a mesterségestől megkülönböztetni, miért kisebb gyönyörűség neked az egyik, mint a másik? Herkulesre mondom: egyik se különb a másiknál; a vak is látja.

Hát, akik fölöslegesen halmozzák a kincseket; nem azért, hogy sokból éljenek, csupán, hogy látását élvezzék! Vajjon, igaz, vagy hamis gyönyörűség bábjai ezek?

Vagy azok, akik ellenkezőképpen vétkeznek: eldugják aranyukat, ahol többé nem használhatják, nem is láthatják; elveszejtik, mert aggódnak, hogy elvesz! Dehát nem elveszett-e a kincs, amit földbeástál: nincs belőle haszna senkinek az égvilágon. Neked sincs! És te örvendsz kincsed eldugásán, mintha lelked lenne biztonságban. Ha tolvaj lopná el és te tíz év múlva meghalsz, anélkül, hogy rájöttél volna: nem mindegy-e, hogy megvolt-e tíz évig a rejtett kincs, vagy nem, mialatt te úgyis nélküle éltél? Így is, úgy is, egyre ment.

Ilyen hívságos élvezetnek számítják a kockajátékot. (Ezt

a bolondságot nem ismerik, csak hírét hallották). Ilyennek a vadászatot, madarászatot. Kérdik: mi öröm lehet kockákat kupába vetni? Élvezet? Jó. De, ha annyiszor csinálják, igazán megundorodhatnak tőle! Vagy élvezet, hogy ugatnak, vonítanak a kutyák? Inkább kellemetlen. És miért ne kergessen kutya kutyát, miért nyulat? Miért nagyobb élvezet ez neked? Egyre megy: egyik szalad a másik után... Legyen meg az örömd! Vagy az ölés reménye, a marcangolás látványa izgat? Inkább sajnálnod kellene, hogy a kutya szétharapja a nyulacskát, az erős a gyöngét, a vad a futós félénket, a ragadozó az ártatlant. Utopiában a vadászatot mészárosokra hagyják s erre, mert nem szabad emberekhez illő mesterség, mint mondtam, rabszolgákat alkalmaznak. —

Semmiféle kórság, vagy megszokás kitekerde felfogás nem változtat a dolgok természetén; a gyönyörűség természetén sem.

Az igaz gyönyörűségeket többféleképpen osztályozzák: vannak lélek- és vannak testünk-adta gyönyörűségek. Lélek-adta az értelmesség és az igazságba való elmélyedés édessége. Ide tartozik a joltöltött élet emlékezete s a jövőendő boldogság biztos reménye.

A testi gyönyörűségek kétféleképpen jelentkeznek. Először is, melyek testünket kellemetességgel töltik el és felüldítik tagjainkat, midőn azokat a bennünk levő hévség ellankasztotta. Így az étel-ital felvétele s a testünkben levő felesleges anyagok kiürülése: pl. ha székletünktől megtisztulunk, ha gyermeket nemzünk, ha viszkető részünket vakarjuk, dörzsöljük.

De támad igaz gyönyörűségünk akkor is, ha testünk nem kívántat vesz fel, se terhelőt ki nem ürít: érzékeinket mégis valami titokzatos erő, nemes indulat csiklandja, járja át, tölti be, mint pl. a zene hallatára.

A testi gyönyörűség más alakja, szerintünk, a nyugalomban, az egyenletes testi állapotban rejlik: ez a semmi bajtól nem zavart *egészség*. A fájdalommentes egészség önmagában véve is gyönyörűség, még ha semmi kívülről jövő élvezet sem sarkallja. Ámbár ez kevésbé mutatkozik érzékeink számára, kevésbé nyilvánvaló, mint az izgága éhség, szomszúság követelődése, mégis a legnagyobb gyönyörűségnek tartják. Mind a

seholsincsiek nagyrabecsülik, mindenek alapjának és talpkövének vallják: ez teszi csak kellemes és kíváncsatos állapottá az életet és ha ez nincs, semmi se adhat gyönyörűséget. —

Kiváltképpen a lelki gyönyörűségeket becsülik, ezeké az első, a főhely. Becses az erények gyakorlása s a jó élet öntudata. A testadta gyönyörűségek közül az egészség a pálma. Mert kellemes az evés, ivás és a másfélék, de szerintük, ezek csak azért kíváncsatosak, mert az egészséget szolgálják. Nem öncél az efféle, csak annyi az értéke, hogy erősíti a jóérzést ellenséges támadások álnoksága ellen. Mert a bölcs inkább kerüli a betegséget, mintsem hogy orvosságot kíváncs; inkább a fájdalmat teszi lehetőtlenné, mintsem gyógyító irt használjon. Olyan gyönyörűségek az utóbbiak, melyeket jobb nem ismerni. Ha valakinek ez is gyönyörűség, ettől is boldog, úgy bizonyára akkor lenne a legboldogabb, ha világéletében éhség, szomjúság, viselkedés bántaná, amit evés-ivással, vakaródzással, karmolódzással ápolgathatna. Ronda dolog ez, nyomorúságos, ki nem látja? Bizony szemetje ez minden gyönyörűségnek, nem is egészséges, nem is lehet el visszahatás nélkül: s ez a fájdalom.

Az éhséggel étvágy jár, de mértékük nem egyforma. Mert ez kicsinyben és eleinte: élvezet, de ha az élvezettel együtt ki nem elégítődik, nagy mértékben és tartósan már: fájdalom. Ezt az élvezetet túl nem becsülik, csak szükségletnek tartják. Mégis örülnek ennek és hálásak érte a természetnek, a jóságos szülőknek, mely nyájasan, kellemesen hívogatja gyermekeit arra, amit szükségszerűen is meg kellene tenniök. Milyen keserves lenne az élet, ha a mindennapos éhség és szomjúság rosszhullétét mérgekkel és keserű orvosságokkal kellene kezelnünk, úgymint más, ritkábban előforduló bajokat!

Különös, becses adománya a természetnek a testi szépség, erő, ügyesség; ezeket szívesen fejlesztik. —

Mind e tekintetben az a rendjük, hogy a kisebb gyönyörűség ne gátolja meg a nagyobbát s a gyönyörűség ne járjon fájdalommal: már pedig az alantas gyönyör azzal jár.

De bezzeg bolond, önkínczó ember, hálátlan a természet iránt, nem is méltó adományaira, az olyan, aki jótéteményeit visszautasítja, aki megveti a test szépségét, erejét meglankasztja, sérénységét ellomhítja, testét bűjtökkel aszalja, vétkezik egész-

sége ellen, semmibeveszi a természet egyéb kedvezéseit a virtus üres árnyékáért, amivel magának semmi jót se tesz: csakhogy majd könnyen bírja elviselni a balsorsot... mely talán sose éri utól. Más eset, ha a maga kényelmére nem ügyelve, lán-golva viseli gondját másoknak és a köznek és fáradozásai fejében nagyobb gyönyörűséget vár Istentől.

Ez tanításuk az erényről és a gyönyörűségről és azt hiszik, hogy ennél igazabbat emberi ész ki nem találhat; legfeljebb szentebbet sugallhat az embernek mennyei vallás.

Annyi bizonyos, hogy ez náluk a törvény és sehol sincs jelebb nép és boldogabb ország.

Testük serény és edzett, erősebbek, mint természetükről gondolná az ember, noha az sem hitvány. Földjük, bár nem termékeny, az éghajlat se kedvező, széllel és időjárással úgy megbírkóznak, földjüket oly szorgalommal művelik, hogy nincs náluknál termésben, baromban dúsabb nemzet, sehol se egészségesebbek az emberek, sehol se kevesebb a betegség. Nemcsak úgy művelik a földet, ahogyan általában szokták, de oly szorgalmatossággal gazdálkodnak, hogy mesterséggel és munkával feljavítják a természeténél fogva sovány talajt. A nép keze egyhelyütt erdőt irt, másutt ültet. Ezt nem teszik a talaj termékenységére való tekintettel, hanem a szállítás okából: hogy a fa közelebb legyen a tengerhez, folyókhoz, vagy éppenséggel a városokhoz; mert a termést kisebb fáradság hosszú útra vinni, mint a fát.

Jókedélyű, tréfás nép, eszes, szeret pihenni és mert muszáj, jól bírja a testi munkát. Nem kíván egyebet, csak szellemi foglalatosságot, ebben fáradhatatlan. —

Tőlem kapták meg Platon összes munkáit, Aristotelestől is egyet-mást és Theophrastos művét a növényekről; ez sajnos sok helyen csonka volt. Csereáruképpen közepes nagyságú zsákokot dobtam a hajóba, könyvekkel teltén, mikor negyedszer keltem útra s feltettem magamban, hogy egyhamar nem jövök vissza... inkább soha. Az utóbbi könyvre aztán a hajóút alatt nem jól vigyáztam, nekiesett egy bajcsináló, játékos macskamajon és innen-onnan lapokat tépdesett ki belőle, tönkretette. — A költők közül megkapták Aristophanest, Homerost, Euripidest és Sophoklest: Aldus kisméretű kiadásában. — Uti-

társam látta el őket orvostudománnyal, magával vivén Hippokrates és Galenus kisebb műveit.

Ezeket a könyveket nagyon megbecsülték. Bár minden nép közül ők szorulnak legkevésbé az orvostudományra, mégis nagyon sokra értékelik. Tudományát a bölcsészet legszebb és leghasznosabb ágának tartják, segítségével nyomozhatók a bölcsészet és a természet rejtelmek. Ez szerintük, nemcsak csodás gyönyörűség, de ennek révén elnyerhető mindenek Alkotójának és Teremtőjének kegye is. Azt tartják ugyanis, hogy más művesek módjára, Ő: hadd lássák e világnak gépezetét, feltárta azt az ember előtt, akit egyedül méltatott ennek megértésére. Inkább szereti hát azt, aki az Ő művét kíváncsian, figyelmesen szemléli, mint azt, aki esztelen állat módjára, ostobán érdektelenül észre se veszi ezt a csodálatos látványosságot. —

Készséges szívvel fogadnak bárkit, aki körülnézni jön hozzájuk, vagy akit kiváló szellemi képesség, avagy sok utazás folytán világlátottság tesz ajánlatossá. Minket is ez tett kedves vendégekké. Szívesen hallgatják, mi újság a nagyvilágban. Kereskedés okából azonban nemigen kopogtatnak náluk. Mít is lehetne oda szállítani, legfeljebb vasat; esetleg aranyat, ezüstöt: de ez nem kell nekik. Saját kivitelüket pedig inkább maguk intézik, semhogy másokra bíznák. Ez úton ismerkedhetnek más népekkel s a tengerjárást, a hajózást is gyakorolják.

Rabszolgául nem hadifoglyokat tartanak, legfeljebb, ha maguk ejtették fogságba, nem is rabszolgák gyermekeit, nem is szerzik őket más népek rabszolgavásárait. Rabszolgasággal sujtják ellenben azt, aki náluk bűncselekményt követ el, vagy, ami gyakori eset, akiket külföldön ítélték halálra bűneik miatt: ezeket olcsó áron nagy számban vásárolják, néha ingyen is megkapják. Az ilyen rabszolgákat folyvást dolgoztatják, láncra is verik. De a magukéihoz még keményebbek: hiszen kiváló nevelésben részesültek, az erényre is úgy megtanították őket, hogy ha mégse óvakodtak a büntől, alaposabban rászolgálnak az elrettentő példaadásra, mint a külföldiek.

Másfajta rabszolga az az idegen nemzetbeli, aki szegény munkás létére, önként jött hozzájuk szolgálni. Ilyennél tiszt-

tességesen bánnak, nem terhelik a szokásosnál több munkával és nincs sokkal rosszabb dolguk, mint a polgároknak. Ha menni akarnak, ami ritkaság, nem tartják vissza erővel, de jutalom nélkül nem is küldik el őket.

Amint mondtam, a betegeket nagy gyöngédséggel ápolják, semmit se mulasztanak el, hogy egészségük orvosság, vagy gondos éték révén helyreálljon. A gyógyíthatatlan betegek fájdalmát ápolással, beszélgetéssel s minden lehető csillapítószerral enyhítik. Ha azonban a betegség nemcsak gyógyíthatatlan, de állandó kint, gyötrelmet is okoz, akkor a papok és a hatóságok arra buzdítják az illetőt: minthogy az élet kötelességeire alkalmatlan, másoknak kolonc, magamagának teher, saját halálát túlélte: ne éltesse tovább betegségét és ne nevelje tovább romlását. Kínlódás az élete, ne húzódjék hát a haláltól: vágjon neki jó lélekkel. Élete keserves, mint a börtön, a kínpad: haljon meg önként, vagy egyezzzék bele, hogy mások szabadítsák meg. Ezzel okosan cselekszik, mert a halál nem kelemetességeknek, hanem gyötrelmének vet véget. Jámbor szent cselekedet is, mert ezzel Isten tolmácsainak, a papoknak tanácsát követi. Akik hallgatnak a rábeszélésre, önkéntes éhezéssel fejezik be életüket, vagy altatószert kapnak és nem is érzik halálukat. Senkit se veszejtenek el akarata ellenére, gondja viselését se csökkentik. De tisztes dolog, ha valaki tanácsra hal meg.

Ha azonban valaki a papok és a tanács javallata nélkül öli meg magát, azt se temetésre, se elégetésre nem méltatják; mocsárba vetik temetetlen.

Tizennyolc éves kora előtt nő nem megy férjhez. A férfi csak négy évvel idősebb korában nőülhet. Ha házasság előtt férfit vagy nőt titkos szeretkezésen érnek, mindkettőt szigorúan megrójják, házasságukat megtiltják, hacsak a fejedelem bűnbocsánatot nem ad. De ugyancsak nagy szegénben marad a családapa és anya, akiknek házán esett az eset, hogy miért nem vigyáztak jobban.

Előrevaló gondviselésből büntetik oly szigorúan ezt a bűnt, mert kevesen egyesülnének házastársi szerelemben, hogy

eggyel töltsék egész életüket és még az ezzel járó terheket is viseljék, ha laza ágyasságot is sűrűn váltogathatnának.

A házastárs választásánál is komolyan és szigorúan betartják szokásukat, mely nekünk lehetetlennek, sőt hirtelenében nevetségesnek látszik. Egy tisztességes asszony ugyanis egészen leplezetlen megmutatja a nőt s egy bizalmiférfi viszont ugyancsak ruhátlanul mutatja be a lánynak a vőlegényt . . . Bolondságnak mondtuk ezt a szokást és nagyot neveltünk rajta. Ők azonban elcsodálkoztak a többi népek nagy ostobaságán, akik midőn csekélyke pénzen lovat vesznek, oly óvatosak, hogy nem kötik meg addig az alkut, míg nyeret és minden szerszámot le nem vesznek róla és az amúgyis meztelen állatot meg nem nézik. hogy a takarók alatt holmi daganat ne rejtőzzék. A házastárs választásánál azonban, ami életreszóló gyönyörűséget vagy kelletlenséget jelent, oly hanyagul járnak el, hogy az egész nőtől csak tenyérszerű helyet néznek meg: az arcát, míg teste többi részét ruha rejt; ehhez kötik le magukat s aztán utólag derül ki a nagy veszedelem.

Mert nem mindenki olyan bölcs, hogy csak az erkölcsökre nézzen, hiszen még bölcs házastársak számára is nászajándék a testi adottság a lelki erények mellett. A leplek alatt oly csunya torzulás rejtőzködéhetik, ami bizony elidegenítheti a férfi lelkét feleségétől, amikor testétől már el nem szakadhat. Ha baleset okozza a torzulást a nász után, ki-ki viseli a sorsát; de ha előbb történt, senkit se ejtsenek csapdába. Kell, hogy törvény vigyázzon erre s annál is inkább nagy gondviseléssel, mert azon az egész tájon csak ők érik be egy házastárssal s a házasságot vajmi ritkán szünteti meg más, mint a halál: így a házasságtörés és az elviselhetetlen természet. Ha valamelyik házastárson ilyen sérelem esett, a tanácstól engedelmet kap. hogy új házastársat válasszon, a másik pedig becsstelen lesz és magányos életet kell folytatnia. Egyébként nem tűrik, hogy valaki eltassítsa büntelen házastársát, ha valami testi baj éri, annak akart ellenére: kegyetlenségnek ítélik elhagyni, amikor leginkább van szüksége vigasztalásra: ha ingatag és hűtlen a másik betegségében, vagy öregkorában, ami maga is betegség.

Az is megesik, hogyha a házastársak természete nem egyezik, mindegyik más után néz, akivel elégedettebb életet remél:

önként elválnak és új házasságokat kötnek. Ehhez azonban okvetlenül az országtanács engedelmé szükséges, mely addig nem mondja ki a válást, míg az ügyet meg nem vizsgálta és tagjai feleségeivel is szorgosan ki nem vizsgáltatta. Így se teszik könnyen, mert káros dolognak tartják, hogy a hitvesi szeretet helyett a reményt erősítsék, hogy könnyen lehet új házasságra lépni.

A legsúlyosabb rabszolgasággal sújtják a házaselet megfertőzőit és ha mindkettő házas volt, a sértett felek, ha akarják, eltaszíthatják házastársaikat és házasságra léphetnek egymással, vagy bárkivel. De, ha a sértettek valamelyike a baj ellenére is kitart házastársa iránt való szerelmében, a törvény nem tiltja, hogy vele éljen továbbra is, ha az elítéltet követni akarja kényszer munkájára. Megesik olykor, hogy némelyeknek bűnbánata, másoknak serény szorgalma könyörületre indítja a fejedelmet és visszaadja szabadságukat. De a visszaeső bűnösre halál vár.

Egyéb bűncselekményekre a törvény nem szab ki határozott büntetést, hanem a súlyosbító és enyhítő körülmények figyelembevételével, az országtanács mond ítéletet.

Majdnem minden súlyos bűnre rabszolgaságot mérnek, mert ez elég gyászos a büntetésre és célszerűbb az államra, mintha a bűnösöket leöli, hamarsággal elteszi láb alól; munkájuk ugyanis hasznosabb, mint haláluk és példájuk tartósságban riaszt vissza másokat hasonló gaztettől. Ha azonban az így kezelték föllázadnak és visszaesőkké válnak, akkor megölik őket, mint a szelidíthetetlen állatokat, melyeket ketrec, kötelék meg nem tör. De a béketűrőknek nem vész el reményük, ha elviselik a hosszú rosszat és bűnbánatot tartanak nyilvánvaló, hogy bűnük indítja őket erre, nem a büntetés. Időnként az uralkodó kiváltságos joga, időnként népszavazás, hogy enyhítse szolgaságukat, vagy megszüntesse.

A bűncselekmény kísérlete épolý vészthozó, mint maga a cselekmény. Mert minden gaztettnél a megfontolt kísérletet egyértelműnek tekintik magával a tettel, nem írják ugyanis javára a sikertelenséget, ha a sikertelenség nem rajta múltott. —

Felfogásuk szerint, tehetetlen, buta az olyan, aki nem gondolja természetes alakját, de kendőzőszerekben keresni segítséget, gyalázatos ostobaságnak számít. Saját tapasztalásukból tudják ugyanis, hogy az asszony derék erkölcsi és tisztessége miatt époly kedves férjének, mint bájai miatt. Mert sokak figyelmét csak a szépség kelti fel, de lenyűgözni csak az erény és kedvesség tud.

A bűnöktől büntetéssel riasztanak el, de az erényt tisztességadással is megkívántatják. Jeles embereknek és azoknak, akik az ország dolgában érdemeket szereztek, a tereken szobrokat állítanak, jól végzett munkájuk emlékeztetőre és hogy régi példájuk dicsőségre sarkallja és erényre indítsa az utódokat.

Aki hivatal elnyerésére törtet, ne remélje, hogy elérí. A hivatalnok nem gögös és félelmetes: szeretettel érintkeznek vele, atyának nevezik és így is viselkedik. Önként megadják neki a kellő tiszteletet, ezt nem kell kényszerrel kicsikarni. Még a fejedelmet se öltözet és korona jelzi, hanem előtte hordott gabonakéve, mint a főpapokat a viaszgyertya.

Nagyon kevés törvényük van, kevés intézkedéssel beérik. Kiváltképpen kárhoztatják más népeknél, hogy törvényeik és magyarázataik nemhogy kötetekre rúgnak, de végtelenné nyulnak. Ők igazságtalannak tartják, hogy az embereket számosabb törvényre kötelezik, mint amennyit elolvashatnának, és homályosabbak, semhogy bárki megérthetné.

Véleményük szerint, ügyvédekre sincs szükség, akik rávaszul tárgyalják az ügyeket, agyafúrtan fejtegetik a törvényeket, mígnem mindent kimagyaráznak. Ki-ki képviselje a maga ügyét, a bírónak mondja el, amit képviselőjének mondana el. Kevesebb a csavaros beszéd és könnyebb kibogozni az igazságot, ha olyan ember beszél, akit szépítgetésre jogvédő ki nem tanított. A bíró tisztábban látja a részleteket és gyámolítja az egyszerűbb embert a jártasabbak csele ellen. Nehéz lenne ezt más népeknél követni, ahol oly rengeteg a kusza törvény. Ezzel szemben náluk mindenki törvénytudó. Amint mondtam, kevés a törvény és azt tartják a legméltányosabb értelmezésnek, ami a legkeresetlenebb. Azt mondják, a törvény arra való,

hogy mindenkit kötelességére intsen. A finomabb értelmezés csak keveseknek szól, mert kevesen értik, míg az egyszerű, kibúvót nem hagyó törvény mindenki számára világos. Ami a tömeget illeti, az emberek túlnyomó részét, akiknél legjobban elkél az intés, ha olyan rejtelmes értelmet adsz a törvénynek, hogy nagy ész kell hozzá és hosszú magyarázat, míg megértik, akkor inkább edd meg a törvényedet! A nép egyszerű elméje nem tudja azt követni és eleségszerzéssel elfoglalt élete számára az nem is kézenfekvő. —

Más népek szövetkeznek egymással, megszegik és megújítják szerződéseiket. Ők ezt nem teszik semelyik néppel sem. Azt mondják, minek a szövetség: hát nem köti a természet eléggé emberhez az embert? Aki ezzel nem törődik, miért kötnék azt a szavak? Ez a meggyőződésük szilárd, mert vidékükön nem valami híven tesznek eleget az uralkodók szövetségeiknek, szerződéseiknek. Bezzeg Európában, legalábbis nagy részében, ahol a keresztény hit és vallás uralkodik, szent és sérthetetlen a szövetség tekintélye. Részben azért van ez így, mert az uralkodók jók és igazak, részben, mert tisztelik a pápákat és félnek tőlük. Ha a pápák kötelezettséget vállalnak, azért a legjámborabbul helyt is állanak és az összes többi uralkodónak is meghagyják, hogy teljesítsék mindennemű ígéreteiket: akik hátat fordítanak ennek, azokat igazán főpapi komolysággal és szigorúsággal szedik ráncba. Méltán nagyon csunya dolognak látják, ha nincs hívség azok szerződéseiben, akik kiemelve nevezik magukat keresztény híveknek.

Ott, az Újvilág földjein, melyeket tőlünk oly távol érint az egyenlítő délköre, ebben is különbözik az élet, az erkölcs a mienktől: a népek szövetségeikhez ugyanis nem hívek. Mennél több és szentebb szertartással kötik meg, annál hamarabb bontják fel. Szorgos ravaszsággal úgy fogalmazzák a szavakat, hogy sose jelentsenek határozott kötelezettséget, könnyű köztük gáncsot találni s a kibúvó révén a szövetséget és a hűséget egyaránt kijátsszák.

Ha ilyen ravaszságot, sőt csalást, szélhámosyságot magánemberek szerződéseiben találnának, nagy felháborodással kiáltanák ki szentségtelen, csapnivaló dolognak éppen azok, akik

azzal hancegnek, hogy ők csinálták azt, mert ők tanácsolták a fejedelemnek.

Ebből az következnék, hogy az igazság holmi alsóbbrendű, pórias erény, mely mélyen alatta marad az államfő magas méltóságának. Vagy, hogy kétféle igazság van: az egyik a nép számára való, mely gyalog jár, sőt földön kúszik és nem tud sövényeken átugrálni, mert mindenféle kötelék tartja fogva; a másik a fejedelmi erény, mely felsőbbrendű a népinél, sokkal szabadabb értelmezésű: neki csak az tilos, amit nem akar.

Azt hiszem, a fejedelmeknek az a szokása, hogy szövetségeikben nem járnak el híven, oka annak, hogy a seholsincsiek egyáltalában nem kötnek szövetséget. Ha mifelénk élnének, bizonyára megváltoztatnák véleményüket!

Egyébként úgy látják, legjobb arra az álláspontra helyezkedniök, hogy fittyet hánynak a szövetkezés rossz szokásának. Ebből ugyanis azt kellene következtetni, hogy a természet semmiféle közösséggel nem kapcsol össze népet néppel, melyeket csekély közön csak valami domb, vagy patak választ el: ellenségek, egymás gyermekeinek rosszakarói és kölcsönösen méltán pusztulást vihetnek egymásra, hacsak ezt szerződéssel nem tilalmazzák. De még ha meg is egyeztek, nincs köztük barátság, marad lehetőség a rablásra, ha a szövetségi szerződés fogalmazásánál valamelyik oktanul nem tilalmazta ezt elég óvatos kifejezésekkel.

Az ő felfogásuk ezzel szemben az, hogy senkit sem tartanak ellenségüknek, akitől nem szenvedtek sérelmet. Szövetség helyett kapcsolatot teremt a természet. Jobban és erősebben köti össze az embereket a jóakarát, mint a szerződés; jobban a lélek, mint a szó.

A legnagyobb mértékben megvetik a háborút: merőben vadállati dolog, de a vadállatok nem üzik olyan alakban és olyan buzgalommal, mint az emberek. Nem úgy gondolkodnak, mint más népek: a legnagyobb szégyennek tartják a harci dicsőséget. Mégis, kitűzött napokon, állandóan gyakorolják a katonai kiképzést, sőt nemcsak a férfiak, de a nők is, hogy alkalmasak legyenek, ha háborúskodni kell. Vakmerően azonban nem kezdenek bele, csak határaikat védik meg vagy a

barátaik földjére berohanó ellenséget verik vissza, vagy ha emberségből megszánnak valamely zsarnokülte népet, maguk erejéből szabadítják meg a tirannus jármából, a szolgaságból.

Barátaiknak nemcsak védőháborúhoz nyújtanak segítséget, hanem elszenvedett sérelmek megtorlására is. Ilyenkor ők indítanak támadást. Ezt azonban csak akkor teszik, ha az ügyben eleve tanácsot kértek tőlük, azt igaznak ítélték és a visszakövetelt és a visszajáró dolgot nem kapták meg. Nemcsak ellenséges betörést és zsákmányolást vesznek figyelembe, de még sokkal inkább azt, ha a baráti népek nagykereskedőinek egyenlőtlen törvényekkel, vagy jó törvények elcsavarásával, jog köntösenben igaztalan kárt okoznak.

Igy támadt háború a nephelogeták* érdekében az alaopoliták** ellen is. Ottjártam előtt nem sokkal vívták ezt az utopiaiak, mert nézetük szerint a nephelogeták kalmárait Alaopolisban törvény ürügye alatt, méltatlanság érte. Akár igaz volt ez, akár nem, olyan elkeseredetten folyt a harc, hogy a két fél saját haderejéhez a szomszédos népek gyűlölete, igyekezete és anyagi ereje is csatlakozott: így virágzó népek törtek össze, romlottak le, a bajok bajt szültek. Végeztére az alaopoliták szolgaságba estek és megadták magukat. És mert az utopiaiak a nephelogetákért harcoltak, az alaopoliták ezek hatalma alá kerültek, de ez a nép sose fogja elérni az alaopoliták előbbeni virágzó állapotát. Ilyen keményen torolják meg az utopiaiak barátaiknak anyagi kárát is.

A maguk dolgában nem ilyenek. Mert ha javaikban csalfán rövidülés esett, testi mivoltukban azonban nem történt erőhatás, csak annyiban tartanak haragot, hogy megszakítják az érintkezést azzal a néppel, amíg elégtételt nem kapnak. Nem mintha magukkal kevesebbet törődnének, mint barátaikkal, de azok anyagi károsodását szigorúbban veszik, mint a magukét, mert azok nagykereskedői magánvagyonukat veszítik s ezt a csapást súlyosan megsínylik. Ők maguk azonban csak a közvagyonban szenvednek kárt, ez pedig bőven van otthon, sőt

* νεφέλη (felhő) szóból: fellegiek — mintha azt mondanók: holdbeliek.

** αολεῖ (vak) és πόλις (város): Seholvár.

főlösen, különben ki se szállították volna. Vagyis, a bajt úgyszólván senki se érezte meg. Ha pedig valamely polgárukat valahol megcsonkítják vagy megölik, akár állami határozatból történt, akár magánügyből kifolyóan: követek útján felhánytorgatják s ha a tetteseket büntetésre ki nem adják, nyomban hadat üzennek. A kiadott bűnösöket halállal vagy szolgassággal sújtják.

A véres győzelmet nemcsak szánják, de szégyenlik is, mert úgy gondolják: az értékes árut is ostobaság túlfizetni. — Dicsőségük, ha az ellenséget mesterséggel, csellel, költséggel nyomták el, ezért nyilvános diadalmenetet tartanak, a jólvégzett munkáról emléket állítanak. De akkor kérkednek csak igazán, hogy erőnyesen cselekedtek, ha az ész erejével győzedelmeskedtek, ahogy az emberen kívül nem tud semmi lelkes élőlény. —

A háborúban arra az egyre törekszenek, hogy azt ériék el, amit, ha előbb megkapnak, nem indítottak volna háborút, de ha ez lehetetlenné vált, oly kemény megtorlást kívánnak azoktól, akiknek e tényt tulajdonítják, hogy a rémület a jövőben elriassza a vakmerőket. Ezt akarják és ennek elérésére a legcélrányosabban igyekeznek, mégpedig úgy, hogy inkább a veszedelmet kívánják kikerülni, minthogy hírt, dicsőséget szerezzenek. Mihelyt tehát hadat üzennek, tesznek arról, hogy titkon és egyszerre, az ellenséges föld legfeltűnőbb helyein, saját, hivatalos pecsétjükkel megerősített plakátok jelenjenek meg, melyeken hatalmas jutalmat ígérnek annak, aki elteszi láb alól az ellenséges uralkodót; aztán kisebb, bár elég tekintélyes jutalmat tűznek ki mások fejéért, kiknek nevét ugyanazon frásukban felsorolják, ezeket tartják az ellenük való ügyben a fejedelem befolyásolóinak. —

Másutt az ellenség erkölcsével árverelni, kereskedni, becselenségnek, elfajzott lélek csúf bűnének tartják, ők azonban nagy dicsőségnek veszik, ha okosságukkal ilyen módon nagy háborút végezhetnek csata nélkül; sőt emberség és könyörület, ha kevés bűnös halála révén menekszik meg sok ártatlan élet, kik harcon vesznének, tőlük is, az ellenkező részen is, melynek sokaságát és népét épűgy sajnálják, mint a magukét, tudván,

hogy nem saját szántukból keveredtek hadba, hanem fejedelmek üzték őket ebbe az örületbe.

Ha a dolog így nem megy, elhintik a viszály magvait: az uralkodó fivérét vagy más előkelőséget a trón reményével kecsegtetnek. Ha meglankadnak a belviszályok, szomszédos népeket uszítanak, ugratnak az ellenségre, előráncigálva valami régi jogcímet, ami sose hiányzik az uralkodóknál. Maguk, anyagi segítséget ígérnek a harchoz, folyvást ontják a pénzt, de nem saját polgáraik vérét, mert csak erre az egyre vigyáznak. Magukkal annyira fősvénykednek, hogy még az ellenséges királyért se áldoznának fel senkit. —

Máshonnan toboroznak harcba zsoldosokat, különösen a zapoléto* közül. Ez a nép Utopiától ötszázezer lépésnyire lakik, kelet felé, félelmetes, parlagi, vad; nagyon szeretik szülőföldjük erdeit, meredek hegyeit. — Nagyrészt vadászból és rablásból élnek, csak háborúskodásra születtek. Szorgosan keresik erre az alkalmat s ha kínálkozik, örömet megragadják, nagyszámban vonulnak ki és olcsón felajánlják magukat bárkinek, aki zsoldost keres. Az életnek csak azt az útját ismerik, ahol a halál jár. — Utopia érdekében bárki ellen hadakozik ez a nép. Nincs rá gondjuk, hányan pusztulnak közülük, sőt, úgy gondolják, hogy szolgálatot tesznek az emberiségnek, ha ez a csúf és gaz nép tisztul a világból. —

Utopia városaiban csak azokat toborozzák zsoldosnak, akik önként jelentkeznek, mert akaratlanul senkit sem visznek külső hadakozásra. Meggyőződtek ugyanis arról, hogy aki természeténél fogva félelnek, nemcsak maga nem lesz sérény, de félelme át ragad társaira is. Ha azonban hazájukba tör be a harc, az ilyen gyávákat, ha jóerejűek, derekabbak közé vegyesen osztják hajókra, vagy bástyákon szórják szét, ahonnan szökni nem lehet. Itt szégyelik magukat saját népük előtt, futásra sincs remény, az ellenség torkában megszűnik félszük és a végső szükségből gyakran erényt csinálnak.

* Vitas értelmű szójáték. Egyesek szerint túlszaporodott nemzetet jelent, mások szerint, olyan népet, mely vásárra viszi bőrét: bérterhalók. — A svájciakra vonatkozik, akik közismert hazaszeretetük ellenére Európa összes fejedelmeinek hivatásos zsoldoskatonái voltak.

Miképpen külső hadra senkit sem visznek akaratlan, viszont a nőket nem tiltják el attól, hogy férjeiket önként kövessék a sereggel, sőt buzdítják és dicsérik őket ezért. Férjükkel együtt állítják őket hadirendbe. Ilyenkor mindenkit gyerekei, szomszédai, rokonai környeznek, hogy az egymáshoz legközelebb állók legyenek egymás kölcsönös segítségére, akiket a természet leginkább ösztönöz arra, hogy támogassák egymást. Legnagyobb gyalázat, ha házastárs párja nélkül tér haza, vagy fiú szüleje nélkül. Ezért, ha kézitusára kerül sor és az ellenség megveti lábát, hosszú, véres harcon, az utolsó emberig küzdenek.

Gondot viselnek arra, hogy maguknak ne kelljen harcban menniök, hogy szegődött csapatokat küldhessenek hadba, de mikor el nem kerülhetik, hogy ők elegyedjenek csatába, oly rettenhetetlenül állanak meg, mint amilyen okosan tétováztak, míg lehetett. —

A nemes lelkeket mindenütt meglankasztja az aggodalom. Itt azonban az otthonvalók élése biztosítva van s utódaikról való gondviselés se aggasztja őket. Ezért fenkölte és nem türnek vereséget.

Katonai dolgokban való jártasságuk is bizalmat önt beléjük. Ehhez járul a virtus, melyet gyermekkoruktól fogva az oktatás és az állam jeles berendezkedései révén nyert derék nézetekből merítettek. Életüket ezért nem tartják oly hitvány-nak, hogy merészen játszanak vele, sem oly gyalázatosan drágának, hogy azzal aljasul fösvénykedjenek, midőn a becsület követeli kockáztatását. —

Táborukat nagy szorgosan, széles, mély árokkal erősítik meg, a kiásott földet befelé hányják. Nem szolgálkkal végeztetik ezt a munkát, maguk a katonák művelkednek vele. Munkába áll az egész sereg, kivéve, akik hirtelen meglepetések ellen a sáncokon állanak őrt. Ilyen sok kéz aztán hamar végez nagy kiterjedésű hely gondos megerősítésével.

Van védőfegyverzetük a csapások elhárítására, ez azonban nem gátolja mozgásukat, de még úszásnál sincs terhükre. Az úzás ugyanis a katonai kiképzés első elemei közé tartozik. Lovasok és gyalogosok egyaránt veszedelmes biztonsággal röptetik hajítófegyverül távolra a nyílat. Közelharcban nemcsak a

kardot, de a csatabárdot is kezelik, melynek nemcsak éle, de súlya is halálthozó, tehát szúrása, ütése is.

Leleményesek a hadigépek kigondolásában. Amit készítettek, gondosan rejtegetik, hogy szükségük előtt nyilvánosságra ne kerüljenek, mert úgy játékszerre válnának, nem használat tárgyává. Gyártásuknál fő szempontjuk, hogy könnyen szállíthatóak és kényelmesen kezelhessék.

Az ellenséggel kötött fegyverszünetet oly szentül megtartják, hogy még kihívásra sem szegik meg. Nem pusztítják el az ellenséges földet, a vetést sem égetik fel s lehetőleg arra is vigyáznak, hogy gyalogok, lovak lába le ne tapossa, tudván, hogy az az ő számukra nő.

Fegyvertelent nem bántanak, legfeljebb kémct. — A behódolt városokat védelmükbe veszik, a megvívottakat nem fosztják ki, de megölik azokat, akik megakadályozták a megadást, a többi védőt rabszolgaságba hajtják. A polgárok tömegét nem bántják. —

Háború végeztével kiadásaikat nem barátaikkal térítettik meg, akikért síkra szálltak, hanem a legyőzöttekkel. E címen részben pénzt kívánnak, melyet hasonló hadicélokra tartalékolnak, részben mezősegeket, melyek állandóan nagy jövedelmet jelentenek. —

Ha valamely király fegyvert kovácsol ellenük, hogy betörjön területükre, határaikon kívül, nagy erővel vonulnak ki vele szemben, mert vigyáznak, hogy a háború lehetőleg ne az ő földjükön folyjék és ne kerüljenek olyan szükségbe, hogy külföldi segítséget kelljen szígeztükre hozniok.

Többféle vallás van, nemcsak a szígeten, de még az egyes városokban is. Némelyek a napot istenítik, mások a holdat, egyebek más bolygósillagokat. Olyanok is vannak, akik istennek, sőt legfőbb istennek tartanak néhai híres, erényes, kiváló embereket. De a legnagyobb s egyben a legokosabb rész nem ezekben hisz, hanem Ismeretlen Egy Istenséget tisztel, aki örökkévaló, mérhetetlen, megmagyarázhatatlan, emberi észszel föl nem fogható s a világmindenséget nem anyagi mivoltában, hanem erejével hatja át. Atyának nevezik, egyedül neki tulajdonítják minden dolog kezdetét, gyarapodását, haladását,

változását és végét, senki másnak meg nem adják az isteni tiszteletet. Bár mindnyájan mást hisznek, egyben mindnyájan megegyeznek. Vallják, hogy van egy legfőbb lény, aki ügyel és gondot visel a mindenségre. — Abban azonban már különböznek, hogy kit tartanak ennek. Hirdetik mégis, hogy bárki is, akit legfőbb lénynak neveznek: az maga a természet: az összes nemzetek egyedül ezt vallják egy értelemmel a minden dolgot kormányzó fölségnek, istenségnek.

Egyébként fokozatosan mind elhagyják a különféle találgatásokkal és egy hitben egyesülnek, mely mind a többit felhaladja értelmével. —

Végezetre, tőlünk Krisztus nevét is meghallották, tanításait, erkölcsét, csodáit s annyi vértanunak nem kevésbé csodás állhatatosságát, kiknek önként ontott vére szerteszéjjel oly számos nemzeteket vezérelt követésére. Nem is hinnétek, milyen kész lélekkel csatlakoztak hozzá ők is! —

Azt hiszem, nagy oka lehetett ennek az is, hogy tetszett nekik, amit Krisztus tanítványainak közös életéről hallottak, ami a keresztények legigazibb egyesüléseiben máig is divatozik. Bármi okból is történt, sokan tértek át hitünkre s elnyerték a szent keresztségét. Pap, sajnos, nem volt négyünk között, kettő elhunytával ugyanis csak ennyien maradtunk. A többi szentségről is tudomást szerezvén, megértették, hogy azokat csak pap szolgáltathatja ki s így hiába óhajták. De csak annál hevesebben kívánták. —

A többiek, ha nem is csatlakoztak a keresztény valláshoz, senkit se riasztanak vissza attól s nem is üldözik híveinket. Ottlétem idején gyülekezetünkben csak egyet büntettek meg. Ez, mihelyt megtért, óvásunk ellenére, nagyobb buzgalommal, mint okossággal, nyilvánosan kezdte prédikálni a keresztény hitet, mígnem úgy tűzbejött, hogy istentiszteletünket nemcsak fölébe helyezte minden másnak, hanem kárhóztatta is a többit, hogy istentelenek, hogy híveik káromlók és szentségtörők. akikre örök kárhózat tüze vár. Mikor már sokáig szólt így, lefogták, de nem vallásgyalázásért vonták felelősségre, hanem azért, mert csödületet támasztott a nép közt. Büntetésül száműzték. Legrégibb törvényeik közé tartozik ugyanis, hogy senki nek sem róható terhére vallásos hite.

Mindjárt eleintén tudniillik Utopus király hallotta, hogy jötte előtt a lakosság állandóan vallási civódásokba merült. Megtudta, hogy egységük megbomlott, felekezetenként harcoltak hazájukért s így adtak neki alkalmat arra, hogy mindüket legyőzze. Midőn tehát diadalt nyert, mindenekelőtt elrendelte, hogy ki-kí azt a vallást követheti, melyet akar. Fellépnie is szabad, hogy másokat a maga hitére nyerjen, de sajátjának javát csak szeliden, szerényen indokolja, a többit éles hangon ne szídja. És ha rábeszéléssel nem győzi, erőhatalomhoz nem nyúlhat, a sértéseket pedig fojtsa magába. A kihívóan vitázót száműzéssel vagy szolgasággal sújtják. Seholsincs ezt nemcsak a béke érdekében rendelte el, melyet a folytonos vetélkedés és engesztelhetetlen gyűlölség fenekestül felforgat, de úgy vélte, hogy ez magának a vallásnak is javára való. Bizonytalanságban volt és nem merte eldönteni, vajjon nem Isten kívánja-e sokféle, sokfajta tiszteletét és nem súgalmaz-e mindenkinek mást. Ugy ítélte, valóban vakmerőség és ostobaság erőszakkal és fenyegetésekkel követelni, hogy mindenki azt lássa igaznak, amit te hiszel. Könnyű volt előre látnia, hogyha egy az igazi s a többi hit mind hamis, a jövőben okszerű és szerény tértérrel is, csupán az igazság ereje által, az igaz hit amúgyis felülkerekedik és diadalmaskodik. De a legjobb és legszentebb vallás is elvész ostoba vélekedések között, mint dudvában és tüskében a kalászkok, ha fegyveresen és kavargásban folyik a küzdelem: a legrosszabb emberek bírják ezt ugyanis a legmakacsabbul. Az egész ügyet tehát eldöntetlenül hagyta és, szabadjára engedte, hogy ki-kí mit higgyen. Csak azt tiltotta meg szentül és szigorúan: senki se zülljék le az emberi természet méltóságából annyira, hogy egyaránt halandónak tartsa a testet és a lelket, vagy hogy azt higgye: a világ magától mozog, nincs gondviselés. —

Az ilyen lelkületű nem kap tisztséget, hivatalt, közmegbizatást. Megvetik, mert tespedt, alantas természet. Meg ugyan nem büntetik, mert felfogásuk szerint mindenki hihet, amit akar. Fenyegetéssel se kényszerítik senki lelkét alakoskodásra. A színlelést ugyanis nem kívánják, mert csodás módon gyűlölik a hazugságot, mint a csalás testvérét. Tiltják azonban, hogy az ilyen ember a maga igazáért vitázzék, kivált a nép közt.

Nem óvják ellenben, hogy papok és tekintélyes emberek közt cselekedje ezt, sőt buzdítják is, remélvén, hogy magyarázatuk elűzi balgaságát. —

Bizonyossággal tartják és állapítják meg, hogy az emberre hallatlan boldogság vár a túlvilágon. Ezért, bár sírátkoznak minden betegségen, a halálon azonban nem, kivéve, ha azt látják, hogy valaki szorongva és kelletlen távozik az életből. Hiszen rossz előjel, ha a lélek oly reménytelen, oly rossz az öntudata, hogy fél eltávozni és retteg a leendő büntetéstől. De nem is lehet Istennek kedves az olyan jövevény, aki örömet nem fut hívásra, hanem akarata ellenére és ellenkezve von-szolódik oda. Borzadnak az ilyenféle haláltól, akik látják. Az így haltakat búsan és csendben temetik. Könyörögve tárják kezüket a kegyes Istenhez, hogy irgalmasan nézze el gyöngéit. Aztán elföldelik a tetemet. De akik nagy jóreménységgel, szárnyalva távoznak, azokat nem gyászolják. Énekszóval kísérik temetését, a nagy Isten kedvébe ajánlják lelkét s inkább tisztelettel, mint gyásszal égetik el. A helyszínen emléket állítanak, felróva rá az elhunyt érdemeit. Hazatérve, erkölcseiről és tetteiről emlékeznek, élete dolgaiból legtöbbször és legszívesebben boldog kimúlását emlegetve. Azt tartják, az élőket hathatósan ösztökéli az erényre, ha a halottak derekasságáról beszélgetnek, azoknak is kedves tisztelet, mert nézetük szerint, ámbár a halandók gyenge szemei nem látják őket, jelen vannak beszélgetéseiknél. Méltó ugyanis a megboldogultak sorsához, hogy szabadon járhasanak, ahová akarnak és szívtelenséget teteleznének fel róluk, ha hinnők, hogy nem akarják látni barátaikat, akikkel együtt éltek kölcsönös szeretetben, kedvességben. Azt következtetik, hogy szeretetük se csökken, inkább növekszik a halál után, mint minden egyéb java a jóembernek. Hiszik tehát, hogy a holtak az élők közt forognak, figyelik szavukat, tettüket. Több bizodalommal fognak dolgaikba, amiért ilyen lelkek őrzik őket és az ősök jelenléte visszatartja őket a titkos becstelenségtől. —

Istennek tetsző tiszteletnek tartják a természetben való elmélyedést és dicsőítést. Sokan vannak olyanok is, akik a hittől vezérelve, nem törődnek a tanulással, nem gyakorolnak mesterséget, de éppenséggel nem hevernek tétlenül. Azt

vallják, hogy a halál után jöendő boldogságot csak munkával, mindenféle jó cselekedettel lehet elérni. Ezért egyesek betegeket ápolnak, mások utat javítanak, árkot tisztítanak, hidat tataroznak, gypet, homokot, követ ásnak, fát döntenek és hasogatnak, kocsin szállítják a városba a fát, a termést és másféléket. Nemcsak a köznek, de a magánosoknak is szolgálnak, jobban, mint a rabszolgák. Bármilyen nehéz, kemény, piszkos munka akad, aminek fárasztó, undok, elkeserítő volta miatt legtöbbször visszariadnak, ők mindezt önként vállalják, másoknak nyugságot szereznek, maguknak pedig a folytonos munka és vesződés jut. Mások életét nem fitymálják, a magukét se hánytorgatják. Annál nagyobb tiszteletben állanak mindenkéül, mennél inkább rabszolgaszerűen viselkednek. —

Papok is vannak, nagyon szentéletűek, de számuk kevés, városonként mindössze tizenhárom; templomuk is csak ennyi. — A nép választja őket, akár a tisztviselőket s hogy vetélkedés ne legyen, titkos szavazással. A megválasztottakat a papi testület felszenteli. Vezetik az istentiszteletet, gondozzák a válásokat és egyben erkölcsbírák. Nagy szűgyen, ha valakit maguk elé idéznek és megdorgálják tisztességtelen életmódja miatt. Buzdítás, intés az ő dolguk; büntetés, a vétkesek üldözése pedig a fejedelem tiszte és a hatóságoké; ők legfeljebb a szentségektől tilthatják el, akiket alávaló rosszaknak tartanak.

Ők nevelik a gyermekeket, az ifjúságot. Előbb erkölcsöt és erényt tanítanak, aztán következik a tudomány. Nagy igyekezettel ugyanis azon vannak, hogy a kisfiúk zsenge és hajlítható lelkébe helyes nézeteket csöpögtessenek államuk öregbedésének javára. Ha ezek gyermekkorban megfogannak, egész életében kísérik a férfit az állam nagy hasznára, melynek bajai ferde nézetekből szoktak származni. A papok feleségét gondosan választják ki a nép közül. Vannak papnők is, mert a papságból a nők sincsenek kizárva, de ritkán választják meg őket, akkor is csak özvegyeket és korosakat. — Azért van olyan kevés papjuk, hogy meg ne csorbuljon a most oly nagyrabecsült testület tekintélye, ha sokan részesülnek e tisztségben. Kiváltképpen azért, mert nézetük szerint nehéz sok derék embert találni, akik méltók e tisztségre, melynek viseléséhez nem elég a közepes virtus. Külső nemzeteknél sincs kisebb tekintélyük, mint ott

hon. Ez könnyen érthető s tudom, miből ered: Szemük láttára csatáznak, a seregek, tőlük nem messze helyezkednek el, szent köntöseikben térdreborulnak, kezüket égre tárják s először békéért imádkoznak, majd övéik győzelméért, de úgy, hogy egyik fél se vérezzék. Ha övéik győznek, lerohannak a csatásorba s megakadályozzák, hogy kegyetlenkedjenek a legyőzötteken. Biztos az élete annak, aki csak látja is megjelenésüket és szólítja őket. Aki pedig lengő köntösüket érinti, minden java ment a hadi sérelmektől.

Minden hónap és minden év első és utolsó napja ünnep. — Látni náluk remek templomokat is, melyek nemcsak művésziek, de rengeteg nép befogadására alkalmasak. Kell is, hogy így legyen, mert nincs sok templomuk. Valamennyiben homály dereng, de nem építési hibából, hanem a papok tanácsára csinálták így, mert azt tartják, a fölös világosság zavarja az elmélyülést, míg a szűkös, bizonytalan fényben magába száll a lélek és hajlamosabb a hitre. Bár nincs mindüknek közös hite, sokféle van és különböző, mégis mintha más-más úton egy cél felé haladnának: egyformán Isten természetét imádják. Általában minden vallásnak megfelel mindaz, ami templomaikban látható és hallható. — Nincs oly imájuk se, melyet el ne mondhatna bármely felekezet.

A hó- vagy évvégi ünnepen bőjtölnek vecsernyéig, aztán a templomban gyűlnek össze, hálát adni Istennek, hogy szerencsével múlt el a hónap, illetve az év, melynek utolsó napját ülik. Másnap, időszaki kezdőünnepen, hajnalban sereglének a templomba, hogy az ünneppel kezdődő hónap, illetve év szerencséjéért, boldogságáért könyörögjenek. Mielőtt az időszakot végző ünnepen templomba mennének, a feleség otthon férje lába elé borul, a gyermekek szüleik elé, bűnösnek vallják magukat és bocsánatot kérnek vétükért, ha bármit mulasztottak vagy hanyagok voltak kötelességükben. Ilyen elégtétellel tisztítják el a házi egyetértés fellegeit s tiszta, szelid lélekkel mennek az istentiszteletre. Mert hitük szerint, bűnük büntetésének nagy félelmében addig nem járulnak a szertartáshoz, míg kiszáلتak, míg tudják, hogy valakire haragsznak, gyűlölködnek, míg lelkük meg nem bocsátott, meg nem enyhült.

A templomba érve, a férfiak jobbra, a nők balra vonul-

nak, aztán úgy telepednek le, hogy minden ház férfitagjai a családapá előtt ülnek, a nők csapatát a családjánya zárja be. Így gondoskodnak arról, hogy nyilvánosan is azok ügyeljenek mindenre, akinek tekintélye és fegyelme alatt áll otthon is. —

Tömjént gyújtanak és más illatszereket, kedvelik a sok viaszgyertyát. Tudják, hogy mindez mitse jelent Isten természetének, akárcsak az emberi imák, de tetszik nekik a tisztelőnek ez az ártatlan neme és nem tudom, hogyan: az illatok, fények és egyéb szertartások magasztos érzést keltenek az emberben és szárnyalóbb lélekkel repes Isten tisztelőtére. —

Midőn a pap szent öltözetében először lép elő rejtett helyből, hirtelen mind imádkozva borulnak a földre. Mindenütt olyan csönd támad, hogy ez maga is félelmet kelt, mintha valamely istenség jelent volna meg. Kis idő múlva, a pap jelére, felkelnek a földről, mire muzsikáló szerszámok kíséretében Isten dicséretét zengik.

Végezetre pap és nép előírt szavakkal ünnepélyes imádságot mond, mely úgy van szerkesztve, hogy mindenki elmondhatja, bármi is a hite. Az imádságban ki-ki a teremtés, gondviselés és minden javak szerzőjének vallja Istent. Hálát ad a kapott jótéteményekért, kivált azért, hogy őt Isten kegyelme ebbe az államba helyezte, mely a legboldogabb, ebben a vallásban részesítette, mely remélhetőleg a legigazabb. S ha ki bármi tévedne és van jobb is e kettőnél, Istennek tetszőbb: imádkozik, hogy Isten jósága ismertesse meg vele azt. Amerre vezérli, kész Őt követni. Ha pedig ez az államforma a legjobb és az ő vallása a legigazabb, akkor adjon nekik álhatatosságot, hogy e szerint éljenek, a többi embernek pedig adjon Isten észt, hogy jussanak ugyanilyen berendezkedésekhez, . . . hacsak nem az Ő kifürkészhetetlen akarata szerint való, hogy így legyen és kedvét leli a különféle meggyőződésekből.

Végül kérik, hogy könnyű halállal halva térhessenek Hozzá. Nem merészkednek azonban ennek időhatárt szabni, hogy későn, vagy korán történjék-e; nem sértik meg Isten fölségét: sokkal inkább vennék magukra, hogy majd a legkínosabb halállal jussanak Istenhez, mintsem hogy szerencsés élet-pályán, sokáig legyenek tőle távol.

Az imádság elmondása után ismét földreborulnak, csakhamar fölkelnek, reggelizni mennek s a nap hátralevő részét játékkal és katonai gyakorlatokkal töltik.

Tehetségem szerint, híven írtam le nektek ennek az államnak mibenlétét. Az a véleményem, hogy ez nemcsak a legjobb állam, de az egyetlen, mely megérdemli az állam nevezetet. Míg másutt szerte hangoztatják a közérdeket és közben a magánérdekekre van gondjuk: itt nincs magánérdek, minden tekintetben komolyan foglalkoznak a közjával. Mert ki ne tudná, hogy másutt, virágzó államokban is éhen veszhetnék, aki elsősorban nem gondoskodik magáról. Szükség hajtja, hogy a maga dolgában törje magát, ne a népért, vagyis másokért. Itt ellenben, ahol minden mindenkié, senki se aggódik, hogy megcsorbul a maga dolgában, hiszen történik gondviselés, hogy telve legyenek az állami hombárok. Ott nem osztják fel rosszszeműen a javakat, senki se szegény, se koldus: mindnyájan gazdagok, mert senkinek sincs semmije. Hát ki gazdagabb ennél, kinek van kevesebb gondja és ki élhet csendesebb, derűsebb lélekkel? Nem reszket saját eleségéért, nem zaklatja feleségének panaszos követelődzése, nem kell fiát inségtől féltetnie, se leányát, hogy nem lesz hozománya. Tudja azonban, hogy van elesége, biztos a boldogsága magának, övéinek, feleségének, fiainak, unokáinak, dédunokáinak, ükunokáinak és utódai minden távoli nemzedékének. Mert nemcsak a most dolgozókra van gondviselésük, de a rokkantakra is, akik már kidőltek a munkából.

Nosza, merje valaki összehasonlítani ezzel a méltányossággal más nemzetek igazságát! Vesszek el, ha bárhol csak nyomát is leltem igazságnak, méltányosságnak! Mert hol az igazság, ha henyélés, vagy fölösleges munkája révén tunya, fényűző életet élhet a nemes, az aranyműves, az uzsorás, vagy bárki, aki semmit se csinál, vagy ha csinál valamit, abból semmi haszna a köznek. Eközben a béres, a kocsis, a mesterember, a földműves szüntelen úgy dolgozik, hogy azt még a barom se bírná el, pedig oly szükségesek, hogy az állam esztendeig se lehetne el nélkülük. Mégis oly silány eleséghez jutnak, életük oly sanyarú, hogy még az igavonónak is jobb sora van: az nem

dolgozik folyvást, élelme is hozzáillő s még annyiban is jobb dolga van, hogy nem kell jövőjéért aggódnia. —

Míg ezek virágzó korukban felőrlődnek a munkában, s ha az évektől, betegségtől elnehezülnek, nincstelenné válnak, a hálátlan állam nem gondol annyi virrasztásukra, sok hasznos művelkedésükre, hanem átengedi őket a legsanyarúbb pusztulásnak. —

Utopiából a pénz használatával együtt kiveszett minden fősvénység is. Mily tömeg baj tűnt el vele, a bűnök mennyi hajtása van gyökerestül kitépve! Mert ki ne tudná, hogy a pénz megszűnésével megszűnnék a csalás, lopás, rablás, veszekedés, zendülés, per, lázadás, gyűlölség, árulás, méregkeverés, melyeket naponta büntetnek, de gátját nem vethetik. A pénz eltűnésének pillanatában tűnnék el a félelem, aggodalom, gond, fáradtság, virrasztás, sőt a szegénység is, melyet látszólag csak pénzzel lehetne eltüntetni. Ha azonban a pénzt egyszeribe mindeütt megszüntetjük, egyszeribe megszűnik vele együtt a szegénység is. —

Nem kételkedem abban, hogy ennek az államnak törvényeire már régen rávezethette volna a világot akár saját érdeke, akár a megváltó Krisztus tanítása, ki nagy bölcsességében nem mondhatta tévesen, hogy mi a legjobb és jóságában se tanácsolt olyat, amit nem tartott a legjobbnak. Egyetlen szörnyeteg hlúsítja csak meg, minden kórság szülője és fejedelme: a Gögösség! Ez boldogságát nem saját javában keresi, hanem mások bajában. A Gögösség még istenné se szeretne lenni, ha nem maradnának szegényei, akiken uralkodhatik, akiket sértethet. Boldogsága akkor ragyog, ha ezek nyomorúságához mérhető, ha kincseit mutogatva nyomhatja, piszkálhatja inségüket.

Szívesen kívánnám mindenkinek az olyanforma államot, mint amilyen — örömemre — legalább Utopia lakóinak kijutott, kiknek életberendezése nemcsak boldoggá tette államukat, de emberi számítás szerint, fennállását örökéig biztosította is."

Midőn Ráfáel elmondotta ezt, nagy képtelenségnek látam ennek a népnek intézményeiben sokféle erkölcsöt, törvényt. Nemcsak hadviselésük okait, isteni dolgaikat, vallásukat és

ezenfelül más intézményeiket, de legfőképpen azt, ami berendezkedésüknek fő-főalapja: hogy életük, étük közös, hogy pénz nélkül éldegélnek. Enélkül pedig oda minden nemesség, nagyság, pompa, fölség, már pedig, közfelfogás szerint, csak ettől szép és dicső igazánban az állam!

Tudtam azonban, hogy belefáradt az elbeszélésbe. — Ezért csak dicsértem Utopia intézményeit és az ő elbeszélését; kézenfogtam s az ebédlőbe vezettem. Mégis megjegyeztem, hogy más alkalommal lesz még időnk, hogy e dolgok mélyére bocsátkozzunk és alaposabban megbeszéljük. Vajha megtörténék ez valaha!

Kétségtelenül nagyon tudós ember és jártas a világ dolgaiban, de azért elbeszélésével nem tudok mindenben egyetérteni. *Szívesen bevallom mégis, hogy Utopia országában sok dolog van, amit a mi államaink számára is óhajtok, bár nem igen remélek.*

MORUS TAMÁS AEGIDIUS PÉTERHEZ!

Kedves Péterem,

nagy öröömre szolgált, hogy Utopiámmal kapcsolatban találó bírálattal ismerkedtem meg. Valaki ezt a kérdést vetette fel: Ha igaz ez a történet, sok abszurdumot látok benne; ha költött: akkor sok tekintetben helyeslem Morus véleményét.

Sok, nagy köszönettel adózom én ezért ennek az embernek, kedves Péterem, bárki legyen is az. Annyi bizonyos, hogy tanult ember lehet és barátomnak tekintem. Könyvecském megjelenésével kapcsolatban kedvesebb számomra az ő bírálata és felfogása, mint bárki másé. Először is, látom ebből, hogy átböngészte művemet, tanulmányozta, el nem únta fáradságát, hogy végigolvasta az egészet és nemcsak úgy, hogy túlesett rajta és lerázta magáról, mint papok a napi zsolozsmát (már tudniillik azok, akik egyáltalában zsolozsmáznak!) de buzgó volt és gondos, a részleteket pedig elmésen megjegyezte. Egyet-mást kipécézett, megbírált: ez tetszik nekem, amaz nem tetszik. Végezetül kötekedő szavában is több elismerés volt, mint azokéban, akik erőnek erejével dicsértek. Szívesen bevallja ugyanis, hogy nagy véleménynyel van felőlem. Nem mondaná ezt, ha nem olvasott volna el alaposan. Csípked, de közben mégis megjegyzi, hogy nem csupa abszurdum, amit írtam. Lehet, hogy Utopia intézményeit állam-javítás céljára, nem elég ügyesen tártam fel. De, hogy én is őszinte legyek vele szemben, nem értem, miért kell neki szemes, vagy ahogyan a görögök mondják: élestekintetű ember létére, azokban sok abszurdumot találnia: mintha bizony más nemzeteknél nem lennének lehetetlen dolgok! Vagy élt-e valaha filozófus, aki az államat, uralkodót, sőt a magánházat úgy rendetbe volna el, hogy azon nem akadna változtatnivaló? Ha nem lenne előttem szent hajdani nagy férfiak emlékezte, e tekintetben bizony felhozhatnék tőlük egyet-mást, amit kárhoztatnunk kellene és kétségtelenül meg is cáfolhatnám mindnyájuk számvetését.

Abban is dicsérem találó ítéletét, hogy kételkedik: igaz dolog-e ez, vagy költött. Ne ródd ezt fel neki! Ha arra vete-

medtem, hogy az államról írjak, az ilyen leleményben sem lenne semmi borzasztó. Így csordulna édes mézként a lelkekbe a palástolt igazság. De ha így könnyítettem volna magamon és visszaélnék a tömeg tudatlanságával, legalább a tudósok számára hagytam volna nyomokat, melyeken utólréjk találmányomat. Legalább a fejedelemnek, a folyónak, a szigetnek adtam volna más nevet. — Utopia-sziget, Nekeresd-város, Szárazvízfolyó, Seholsincs király! — Ha nem ragaszkodtam volna híven a valósághoz, csak nem lettem volna olyan ostoba, hogy ilyen barbár és értelmetlen neveket adjak! —

Egyébként, kedves Péter, látom, hogy mások milyen gyanakvók és én milyen együgyű és hiszékeny voltam, mikor leírtam Szavajátszó Ráfáel elbeszélését. Már most ezek az óvatos és ravasz emberek azt hiszik, hogy félrevezettem őket, nem hisznek se nekem, se történetemnek. — Ezért jól esik, hogy Szavajátszó nemcsak neked és nekem mondotta el mindezt, de sok más, tisztességes és tekintélyes embernek is. Sőt, azoknak nem kevesebbet és kisebbet, hanem többet és nagyobbakat mondott. Ha már most a hitetlenkedők még ezeknek se hinnének, forduljanak személyesen Ráfáelhez. Nem halt meg mai napiglan. Minapában hallottam, Portugáliából jött emberektől, hogy múlt március elsején olyan ép és egészséges volt, mint senkifia. Kérdezzék meg hát tőle, mi az igazság. Ha tetszik, fogják valatára, . . . csak higgyék el végre, hogy nem légből kaptam munkámat!

Élj boldogul, kedves Péter, szép feleségeddel és kislánnyakkal együtt, akiket feleségem is melegen köszöntet!

A fordítás alapjául az Utopia 1779-i londoni kiadása szolgált, mely a Frobenius nyomda 1517-i, Erasmus rendezte kiadásának le nyomata. — Szövegünk a teljes Utopiát adja, de nem teljesen. Morus gondolatmenetéből semmit el nem hagytunk, de a hosszabb okfejtéseket és aprólékos részletezéseket türelmetlen korunk számára rövidítettük. Ezekre a kihagyásokra a szövegben mindenütt gondolatjel (—) utal s a fordításban a gondolatjel kizáróan csak ebben az értelemben szerepel.

OFFICINA KÖNYVTÁR

PLATON: A LAKOMA
COLUMBUS UTAZÁSI NAPLÓJA
MONTAIGNE GIDE VÁLOGATÁSÁBAN
MACHIARELLI ÉS NAGY FRIGYES: A FEJEDELEM
MORUS TAMÁS: UTOPIA
MERCIER: A FORRADALMI PÁRIS
SZÉCHENYI ISTVÁN 1848-as NAPLÓJA
RÉGI OLASZ NOVELLÁK
SZENT ÁGOSTON VALLOMÁSAI
MARCUS AURELIUS VALLOMÁSAI
VOLTAIRE: CANDIDE
SKÓT BALLADÁK
DELACROIX NAPLÓJA
MARCO POLO KELETÁZSIAI ÚTJA
NAPOLEON SZENT ILONAI EMLÉKIRATAI
ARANY LEGENDA
PLUTARCHOS: CAESAR ÉLETE
LAO-CE: TAO-TE-KING
MONTESQUIEU HAGYATÉKÁBÓL
1848/49 A NAPILAPOK TÜKRÉBEN
SCHUMANN: PILLANGÓK ÉS KARNEVÁL
BONFINI: MÁTYÁS KIRÁLY
BOLONI FARKAS: UTAZÁS ÉSZAKAMERIKÁBAN
TOLSZTOJ LEVELEIBŐL
WOOLLEY: UR VÁROSA ÉS A VÍZÖZÖN
ARISTOPHANES: LYSISTRATÉ
KOMNENA ANNA: ALEXIAS
KRÚDY: PEST A VILÁGHÁBORÚBAN
SENECA LEVELEIBŐL
PLATON: SOKRATES VÉDŐBESZÉDE
1914/18 A NAPILAPOK TÜKRÉBEN
PLOTINOS: AZ ISTENRŐL
VAN GOGH LEVELEIBŐL
STANLEY: HOGYAN TALÁLTAM MEG LIVINGSTONET?
CORTES: MEXICO FELFEDEZÉSE
ILLÉS BÉLA: SPARTACUS
DEVECSERI GÁBOR: AZ ÉLŐ KOSZTOLÁNYI
BENÉT: AMERIKAI SZABADSÁG
EPIKUROSZ LEVELEI
ERASMUS: NYÁJAS BESZÉLGETÉSEK
STEFAN ZWEIG: CASANOVA
A KORÁN
THOMAS MANN: FREUD